VIX[1] ÉS KÁROLYI

Vadász Sándor

A külföldi levéltárak egymás után nyitják meg kapuikat azok előtt, akik az első világháború, valamint a fegyverszünetet közvetlenül követő időszak történetének forrásaiba kívánnak betekinteni. Jelen tanulmány Franciaországban végzett kutatások eredményeként született meg.

I. Szövetséges Keleti Hadsereg[2]

(Armées Alliées d'Orient)

A hadtörténet művelői kevés figyelmet szenteltek e hadseregnek, mivel a Balkán mellékhadszíntérnek számított. Pedig a balkáni antanthaderőnek nem elhanyagolható szerepe volt e térség, Délkelet- és Kelet-Európa 1918—1919-es katonai-politikai helyzetének kialakításában. Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása, az utódállamok kialakulásának bonyolult kérdései, az antant szovjetellenes tervei különleges feltételeket teremtettek a kontinensnek ezen a részén. A Szövetséges Keleti Hadsereg főparancsnoka: Franchet d'Esperey és tábornokai: Henrys, de Lobit, illetőleg az általuk kiküldött katonai missziók[3] közvetítették az antant, de legfőképpen a francia kormány külpolitikáját a délkeleteurópai országok felé.

Az antanthadvezetés a háború első éveiben nem volt hajlandó számottevő erőket elvonni a számára elsődleges fontosságú nyugati arcvonalról, ezért a Balkán-félsziget déli részén csupán kis létszámú expedíciós hadtest manőve-

[1] Közismert, hogy a francia szerzők egy része meglehetősen könnyedén túlteszi magát az idegen személynevek ortográfiájának szabályain, ezúttal azonban fordított esettel állunk szemben: Magyarországon fél évszázadon keresztül az esetek többségében helytelenül írták le — részben még írják — a budapesti antantmisszió vezetőjének és a Szövetséges Keleti Hadsereg főparancsnokának nevét. A forrásokban kivétel nélkül minden esetben „Vix" és nem „Vyx" olvasható; ugyanígy „Franchet d'Esperey" és nem „d'Esperay".

[2] „Les Armées Francaises dans la Grande Guerre. X/1. Paris, 1923. T. VIII. 3e volume. „La Campagne d'Orient". Paris, 1934. A témára vonatkozó magyar feldolgozások közül megemlítjük *Liptai Ervin:* A Magyar Tanácsköztársaság. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965.; *L. Nagy Zsuzsa:* A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918—1919. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965. I—II. fej.; *Hajdú Tibor:* Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Budapest, 1968. 4. fej.

[3] A két világháború közötti legrangosabb francia hadtörténelmi folyóirat, a *Revue de la Grande Guerre* évfolyamait átlapozva meggyőződhetünk arról, hogy egyetlen tanulmányt sem közölt a missziókról. Ugyanígy a „mission militaire" címszót is hiába keressük a legnagyobb hadtörténeti könyvtárak tárgyszó-katalógusaiban. A francia historiográfia hallgatása nem véletlen: a bécsi, varsói, prágai, pozsonyi, budapesti, bukaresti és belgrádi katonai missziók a fegyverszünet és a békekötés között, tehát az alakulás-levés időszakában rendkívül kényes és bonyolult megbízatásokat hajtottak végre.

rezett, az angol és francia egységekből felállított Corps expéditionnaire d'Orient (1915. február 22-től). Felállítását a francia parlament megkérdezése nélkül határozták el. Csak az év végén, december 2-án terjesztették ki a nyugati arcvonal hadműveleteit irányító Joffre parancsnoki jogkörét erre a hadseregre is.[4]

Változás akkor következett be, mikor a központi hatalmak hadereje lerohanta Szerbiát. Ekkor vált nyilvánvalóvá az expedíciós hadtest elégtelensége, és e felismerés következményeként az antant 1915. október 5 és november 28 között 8 hadosztályt, 150 000 embert tett partra Szaloniki kikötőjében. Ezt az erőt nevezték el Szövetséges Keleti Hadseregnek és egységes, francia főparancsnokság alá helyezték. A francia hadügyminisztérium hivatalos adatai szerint 1918. május 1-én 23 016 tiszt és 603 328 katona tartozott a kötelékébe. Ugyanebben az időpontban 349 hegyi és 640 tábori ágyúval, továbbá 270 lövegből álló nehéztüzérséggel rendelkezett.

Ha tehát a Szövetséges Keleti Hadseregnek csupán létszámát és tüzérségét tekintjük, és összehasonlítjuk a Balkánon bevetett osztrák—magyar és német hadosztályok számával, elsöprő antant fölényt kapunk eredményül. A fenti adatok azonban nem tükrözik hűen a tényleges erőviszonyokat. Sok gondot okozott a hadsereg heterogén jellege, a francia és angol hadosztályok mellett ugyanis jugoszláv, görög és olasz hadosztályokat, sőt egy orosz brigádot is magába foglalt. Legütőképesebb része a zömmel francia hadosztályokból álló Francia Keleti Hadsereg (Armée francaise d'Orient) volt. A vegyes összetételnél is súlyosabban esett latba a szállítóeszközök hiányára visszavezethető csekély manőverezési képesség. Joffre és Foch a saját arcvonalukon akarták kicsikarni a döntő győzelmet, ezért nem küldtek sem anyagot sem embert. A katonák zöme — 1918 végén — 25 hónapos, egyhuzamban eltöltött frontszolgálatra tekintett vissza. Ilyen körülmények között nem csodálható, hogy a háborús fáradtság itt még nagyobb mértékben éreztette hatását, mint más harctereken — különösen a fegyverszünet megkötése után. „Azt kell mondani — figyelembe véve, hogy a csapatok befejezték a háborút —, hogy nem akarnak tovább harcolni, miközben bajtársaik Franciaországban pihennek" — írta Franchet d'Esperey 1919 februárjában.[5] Mindezeket a tényezőket szem előtt tartva válik érthetővé, miért nem indítottak támadó hadműveletet az egymást váltó francia főparancsnokok. Ilyen volt a helyzet egészen 1918. június 18-ig, Frachet d'Esperey kinevezéséig.

Néhány elszórt adat azt bizonyítja, hogy Franchet igyekezett meggyőzni a „nagypolitika" irányítóit arról, hogy hathatósabb támogatást kell biztosítaniuk hadseregének.

„Hosszan elbeszélgettem akciónkról Clemenceauval, Pichonnal és Lloyd George-zsal de nem tudom, sikerült-e meggyőznöm őket"[6] — írta Joseph Reinachnak. „Clemenceau sosem szerette a Keletet, azonban mint nagy francia, nyilván számot vet azzal, milyen fontos értékek forognak itt kockán[7]. Tény azonban, hogy a tábornok a remélt segítséget sohasem kapta meg, amiben minden valószínűség szerint Foch féltékenységének is szerepe volt. Ennek ellenére támadást indított Macedóniában és győzelmet aratott az erősen megfogyatkozott ellenséges hadsereg felett. Az offenzíva eredményeként Bulgária kidőlt a sorból és megnyílt az út Magyarország déli határai felé. A tá-

[4] Vö. *Gén. Pedoya*: La Commission de l'Armée pendant la grande guerre. (Documents inédits et secrets) Paris, 1921. XV. fej.

[5] *Franchet d'Esperey* levele Freycinet-hez, 1919. február 25. Archives du ministere des Affaires étrangéres. Papiers Freycinet (Charles de). Dossier A.

[6] *Franchet d'Esperey* levele J. Reinach-hoz. Bibliothéque nationale. Départ. des manuscrits. 13 539. ff. 138. — A keltezetlen levéltöredék minden bizonnyal még Párizsból történt elutazása előtt íródott.

[7] *Franchet d'Esperey* levele Freycinet-hez, 1919. február 14. Aff. étrang.

bornok célja világos volt: elfoglalni Bulgáriát és Szerbiát, kiűzni Romániából Mackensen hadseregét, majd erőteljes előnyomulással bevenni Budapestet, s a centralizált magyar vasúthálózat és a dunai víziút felhasználásával eljutni Bécsbe, onnan pedig Berlinbe. Ezt a még 1914 végén kidolgozott hadászati tervét azonban nem válthatta valóra, éspedig nem egyszerűen a háború közeli befejezése miatt, hanem azért, mert a francia kormány új akciótervet dolgozott ki a Szövetséges Keleti Hadsereg számára, mely halomra döntötte a becsvágyó tábornok minden elképzelését.

Az 1918. október 7-i utasítást Clemenceau juttatta el a főparancsnokhoz. Ez a következőképpen határozza meg a hadicélokat: Szerbia teljes felszabadítása, a kapcsolat felvétele Romániával és Dél-Oroszországgal abból a célból, hogy helyreállítsák a keleti arcvonalat; elvágni Törökországot szárazon és vízen, hogy fegyverszünetre kényszerítsék; birtokba venni a tengerszorosokat és megnyitni a közlekedést a Földközi- és Fekete-tenger között. Az új terv megosztotta a feladatokat Franchet d'Esperey és Berthelot tábornokok között, olyképpen, hogy az utóbbit kinevezték a Szövetséges Keleti Hadsereg egységeiből megalakítandó ún. Dunai Hadsereg parancsnokává. Október 28-án került sor e hadsereg felállítására. Franchet átengedte Berthelotnak a 16. (gyarmati), 30. és 76. francia gyalogos hadosztályokat, a 27. angol hadosztályt, 1 ezred lovasságot, nehéztüzérséget és 3 repülőszázadot.

A Törökország térdre kényszerítésére kikülönített, Milne angol tábornok parancsnoksága alá helyezett hadsereg a 22., 27. és 28. angol, a 122. francia gyalogos hadosztályokból, valamint néhány olasz és görög brigádból állott.

A Szövetséges Keleti Hadsereg október folyamán előnyomult északi irányban. Október 31-én Törökország fegyverszünetet kért. November 1-én az antant csapatai bevonultak Belgrádba. Ezt a hadsereget azonban nem lehet összehasonlítani a korábbi, félmilliónál is többet számláló, valóban félelmetes haderővel! A Franchet d'Esperey közvetlen parancsnoksága alatt álló egységek nem csupán a Berthelotnak és Milnenek leadott hadosztályokkal fogyatkoztak meg: a kitört járvány két teljes hadosztályt levert a lábáról. Az egykori Francia Keleti Hadsereg megmaradt két hadosztályának október közepén 20 000 sebesültje és betege volt. A Szövetséges Keleti Hadsereg állománya ilyenformán 182 816-ra csökkent. Igazat kell adnunk a francia katonai szakíróknak, akik szerint ez a hadsereg csupán töredéke — és hozzá még rendkívül legyengült töredéke — volt a réginek. Nem csodálkozhatunk azon, hogy Franchet d'Esperey életrajzírója. Azon tábornok és a Szövetséges Keleti Hadsereg krónikásai[8] — e hadsereg volt tisztjei — nemkülönben a legnagyobb keserűség hangján emlékeznek meg az október 7-i átcsoportosítás — szerintük végzetes — következményeiről. Maga Franchet a szövetségesek Főtanácsát okolta azért, hogy megállították előnyomulásában, s hogy a várt erősítés elmaradt. „E pillanatban fél Európa tőlem kért támogatást — egy olyan hadseregtől, amely hat hónapja nem kapott felváltást"[9] — írta november 21-én egyetlen barátjának, Eugéne Étienne-nek. Ő és törzstisztjei abban tévedtek, hogy kizárólag a gyűlölt ősi ellenség feletti győzelemre gondoltak, holott ekkor, 1918 októberében az antant vezetői már biztosak voltak Németország és a Monarchia vereségében, politikájukban előtérbe került az orosz kérdés, továbbá Délkelet-Európa háború utáni újjárendezésének problémája. Minden amellett szól, hogy Franchet hadserege még abban az esetben sem vonulhatott volna Budapesten át Bécs, majd Dél-

[8] *P. Azan:* Franchet d'Esperey. Paris 1949., *J. Ancel:* Les travaux et les jours de l'armée d'Orient (1915—18). Paris, 1921., *J. J. Deygas:* L'armée d'Orient *(1915—19).* Paris, 1932., *M. Larcher:* La Grande Guerre dans les Balkans. Paris, 1929.

[9] Bibl. nat. Départ. des manuscrits. 24 327. ff. 404.

Németországon keresztül Berlin ellen, ha történetesen valamivel később került volna sor a fegyverszünet aláírására a nyugati arcvonalon. Ennek a feltételezésnek látszólag ellentmond az a különben vitathatatlan tény, hogy a jugoszláv előörsök november első napjaiban átkeltek a Dunán, azonban elképzelhetetlennek tartjuk, hogy Franchet d'Esperey dacolni mert volna a kormány és a nagyvezérkar akaratával.

Időszerűnek látszik néhány következtetés levonása.

1. A felsorakoztatott bizonyítékok alapján nem tartjuk igazolhatónak azt az elterjedt véleményt, hogy 1918 novemberében sok százezer főt számláló óriási haderő állott Magyarország déli határainál. A magyar hadsereg felbomlása miatt persze a Szövetséges Keleti Hadsereg maradéka is elégséges lett volna az ország ideiglenes megszállására, de ez nem felelt meg az antant új katonapolitikai céljainak. Foch november 30-án közölte: leállít minden mozgást Budapest és Bécs irányába.

2. Az 1918. október 7-i Clemenceau-utasítás leglényegesebb új eleme egy a Jóni-tengertől a Don-vidékig húzódó szovjetellenes korridor felállítása volt. Az intervenciós tervek Romániára épültek, ezért adták át a legjobb hadosztályokat Berthelotnak. A hadműveletek befejeztével a francia katonai misszió élén politikai tanácsadóként kellett működnie a román kormány mellett. Berthelot szüntelenül beavatkozott a magyar ügyekbe, sőt külön megbízottat küldött Budapestre.

A Milne-féle konstantinápolyi haderő megszervezése nyilvánvalóan az angol imperializmus létérdekeinek elismerése volt. Az október 7-i utasítás ugyanis Görög- és Törökországot angol, Romániát és Dél-Oroszországot francia befolyási övezetnek minősítette. Az angol kormány egyenes kérésére nem használtak fel brit katonaságot a Dunától északra. Magyarország irányában tehát az angol uralkodó körök — legalábbis egyelőre — érdektelenséget mutattak.

3. Amíg Franchet d'Esperey korábban a Duna—Tisza közén akart előrenyomulni és hadseregét ennek megfelelően csoportosította, addig az új terv Románia elsőbbségére épült, ezért a főerőket ide helyezte át. A Magyarország számára megállapított demarkációs vonaltól délre eső részek megszállását a fentebb jellemzett két hadosztályra bízták, amelyek támadó hadműveletek folytatására nem voltak képesek. A hivatalosan Magyarországi Hadseregnek (Armée de Hongrie) elkeresztelt hadosztályok főparancsnokává Henrys tábornokot nevezték ki, de a tényleges parancsnokságot később — ideiglenes jelleggel — de Lobit tábornok gyakorolta. (Ez a hadsereg — nem véletlenül — 1919. augusztus 31-ig állott fenn.)

A Magyarország iránt tanúsított csekély érdeklődést bizonyítja továbbá az a tény, hogy Budapestre csupán kisebb jelentőségű katonai missziót küldtek. Ennek vezetője, Vix később állandóan panaszkodott amiatt, hogy a magyar kormánnyal szembeni fellépését nem támasztotta alá erős megszálló hadsereg jelenléte.

II. Az 1918. november 13-i belgrádi katonai konvenció

Ennek pontjait tanulmányozva azonnal szembeötlik, hogy a másik aláíró fél, a Szövetséges Keleti Hadsereg főparancsnoksága Magyarországon kívánta kárpótolni magát a nyugatról várt utánpótlás elmaradása miatt. A vasúti gördülő anyag és hajópark átadására, illetve felhasználására, a megrongált szerbiai vasúthálózat és hírközlő berendezéseknek magyar segítséggel való helyreállítására, 25 000 ló állítására, végül, de nem utolsó sorban az élelmi-

szer-rekvirálásra vonatkozó pontok a balkáni antanthaderő speciális szükségleteinek kielégítését szolgálták. „Arra törekedett (ti. Franchet), hogy — az ő kifejezésével élve — hasznot húzzon abból a segítségből, amit a Budapesten talált de facto kormány nyújthatott neki élelmiszerekben és közlekedési eszközökben, hogy a lehető leggyorsabban észak felé nyomuljon".[10] Franchet szubjektív szándékainak azonban nem tulajdoníthatunk túl nagy jelentőséget, hiszen minden egyébtől eltekintve a háború befejezése is megálljt parancsolt neki. Sokkal fontosabbnak tartjuk annak a mindeddig nem kellően megvilágított kérdésnek a tisztázását, hogy miként értelmezte a francia kormány a belgrádi megállapodást.

Egykor szenvedélyes hangú polémia bontakozott ki az oktobristák és az ellenforradalmi korszak történetírói, publicistái között arról, vajon védhető volt-e a Duna—Száva vonal, kedvezőbb volt-e a Diaz-féle fegyverszünet a belgrádinál, helyes volt-e elfogadni Károlyi részéről a kétségkívül kemény feltételeket? Újabban L. Nagy Zsuzsa hívta fel a figyelmet arra a körülményre, hogy legújabbkori történetírásunk nem súlyának megfelelően foglalkozott ezzel a problematikával. Rámutatott arra a rendkívül fontos tényre, hogy a közkeletű felfogással ellentétben Belgrádban nem *fegyverszüneti,* hanem *katonai egyezményt* kötöttek.[11] Úgy véljük azonban, hogy a legújabban feltárt francia levéltári források alkalmasak arra, hogy végleg eloszlassuk a belgrádi megegyezést még mindig körüllengő félhomályt.

A megállapodás értelmezésének szükségessége akkor merült fel, amikor a csehszlovák csapatok megkezdték a szlováklakta megyék elfoglalását, a Károlyi-kormány pedig minden eszközzel fenn akarta tartani e területek magyar közigazgatását. Károlyi és hívei a belgrádi egyezmény XVII. cikkelyére hivatkoztak, amely kimondja: „A Szövetségesek nem avatkoznak bele a Magyar Állam belső igazgatásába." A csehszlovák kormányt, még inkább a nyugat-európai emigrációt, személy szerint Benešt, igen érzékenyen érintette a belgrádi megállapodás, amelyet ők egyértelműen Károlyi nagy sikerének tekintettek. „A belgrádi fegyverszünet nálunk és Szlovákiában bombaként hatott, annál is inkább, mert magyar részről komoly hadműveletek előzték meg és követték."[12] Mivel Károlyi a XVII. cikkelyt a magyar területi integritás elismerésének könyvelte el. Beneš legfontosabb feladatának azt tartotta, hogy elérje az antantnál az ominózus cikkely törlését, illetőleg annak kimondását, hogy a katonai konvenció nem vonatkozik a csehszlovák államnak ígért területekre. „Az ebből (ti. a XVII. cikkelyből — V. S.) keletkezett konfliktus jogilag igen súlyos, politikailag rendkívül kínos és veszélyes volt. Sok munkát, harcot, bosszúságot és félelmet okozott nekünk."[13] Beneš emlékirataiból kiderül, hogy többször tárgyalt Clemenceauval, Pichon külügyminiszterrel, Foch marsallal, valamint angol és amerikai politikusokkal a magyar ügyről. Sikerült megegyeznie Pichonnal és Berthelot tábornokkal; november 25-én levélben kérte Pichont, közölje hivatalosan a szövetségesek álláspontját e kérdésben, mégpedig olyan formában, hogy a jövőben kizárjon minden félreértést és megfellebbezhetetlen legyen. Beneš akciója teljes sikerrel zárult: már két nap múlva, november 27-én asztalán volt Pichon egyetértő válasza, aki közölte vele, hogy a hadügyminiszter elküldte a megfelelő utasításokat a Szövetséges Keleti Hadsereg főparancsnokának. „Bizalmasan az ön

[10] *P. Azan:* i. m. 238. o.
[11] *L. Nagy Zsuzsa:* i. m. 11. o. — A magyar és francia kormány felfogása közötti eltérés a közzétett okmánypublikációk címeiben is kifejezésre jut. Vö.: „Documents concernant l'exécution de *l' armistice* en Hongrie" Budapest, 1919. „*Convention militaire* relative à l'Armistice en Hongrie". Paris, 1918.
[12] *E. Beneš:* Souvenirs de guerre et de révolution. (1914—1918). Paris, 1928. 486. o.
[13] Uo. 485. o.

tudomására hozom, hogy ezek az utasítások előírják a magyar csapatok haladéktalan visszavonásának követelését azokról a területekről, amelyeket jogtalanul megszálltak."[14] December 1-én Pichon titkos táviratot küldött — „nagyon sürgős" jelzéssel — a francia hadügyminiszternek. Ez nem más mint Clemenceau hivatalos állásfoglalása a francia kormány és az antant nevében. A hadügyminiszter utasítást kapott, hogy továbbítsa ezt a táviratot Franchet d'Espereynek. Tekintettel arra, hogy éppen ez a dokumentum tartalmazza a Magyarországgal szemben 1919. március 20-ig követett antantpolitika elvi alapjainak kifejtését, továbbá ez szolgált vezérfonalként a Vix-misszió számára, részletesen ismertetjük.

a) Az Ausztria—Magyarországgal november 3-án aláírt fegyverszünet magában foglalhat egy, a keleti arcvonalra vonatkozó végrehajtási egyezményt, de ezt csakis a Monarchia képviselőivel lehet aláírni.

b) Franchet d'Esperey látta a helyzet követelményeit, ezért „Belgrádban elfogadott és aláírt egy fegyverszüneti egyezményt Károlyi gróf küldötteivel, akik egy állítólagos magyar állam nevében léptek fel (ezt a szövetségesek nem ismerték el, következésképpen nemzetközileg nem létezőnek tekintendő)".

Ezt a megállapodást azonnal annullálni kellene, mert a tábornoknak nem volt felhatalmazása arra, hogy egy új államot elismerjen. Gyakorlati megfontolásokból kiindulva azonban — új komplikációk elkerülése végett — „anélkül, hogy ezt az okmányt szabályos fegyverszüneti szerződésnek elismernénk, úgy lehet tekinteni, mint a de facto helyi hatóságokkal kötött megállapodást (comme une entente avec les autoritáés locales de fait) és ennek keretében mindaz végrehajtható, ami nem áll ellentétben a november 3-i szabályos fegyverszüneti szerződéssel."

c) Maga a szöveg is hibás, mert a XVII. cikkely lehetőséget nyújt a „pseudo-kormánynak", hogy minden magyar területen továbbra is fenntartsa a magyar közigazgatást.

d) Erre a cikkelyre támaszkodva küldött Károlyi csapatokat a szlovák területekre, foganatosított letartóztatásokat stb.

e) Csehszlovákiát szövetséges államnak ismertük el, képviseltetheti magát a versaillesi konferencián, ennélfogva joga van megszállni a szlovák területeket.

f) Kramar cseh miniszterelnök és Beneš ismertették a Prágában keletkezett nagy izgalmat.

g) „Megparancsolom önnek, hogy legalábbis vegye elejét annak, hogy ezek a tévedések újabb súlyos következményekkel járnak; szólítsa fel a de facto magyar hatóságokat, hogy azonnal vonják ki csapataikat a szlovák területekről, ahol semmilyen körülmények között nem vethetik meg a lábukat, tekintetbe véve, hogy egy szövetséges szállja meg azokat."

h) A külügyminiszter informálni fogja a csehszlovák kormányt a foganatosított intézkedésekről.[15]

Franchet d'Esperey még e távirat elküldése előtt válaszolt a hadügyminiszter fentebb említett üzenetére, majd december 2-án — nyilván Clemenceau kemény megróvást tartalmazó parancsának kézhez vétele után — újabb táviratban kísérelte meg igazolni eljárását. Kifejti, hogy kénytelen volt tárgyalni a helyi hatóságokkal (emlékeztetjük az olvasót a Szövetséges Keleti Hadsereg súlyos helyzetére), de „megállapodása csupán tényleges okirat (acte de fait), amely nem bír egy speciális fegyverszüneti szerződés értéké-

[14] Uo. 491. o.
[15] Archive du Ministere de la Guerre, (a továbbiakban: AMG.) Hongrie. Carton No 1.

vel."[16] Pichon ilyen értelemben tájékoztatta a felvilágosításokat követelő olasz kormányt, néhány nappal később, december 5-én pedig még nyíltabban fejtette ki álláspontját a hadügyminiszternek. E szerint Csehszlovákia megérdemli, hogy kérései különleges elbírálás alá essenek, tekintetbe véve a háború folyamán az antantnak tett szolgálatait.

Az idézett források önmagukért szólnak, mégis szükségesnek tartjuk néhány fontosabb tanulság összegezését.

1. Károlyinak és környezetének felfogásával szemben a francia kormány nem tekintette szabályos fegyverszüneti szerződésnek a belgrádi konvenciót, hanem csak az általa egyedül elismert Diaz-féle fegyverszünet kiegészítő részének, a keleti arcvonal különleges szükségleteivel számot vető végrehajtási utasításnak. Ezt az értelmezést utólag dolgozták ki, amikor nyilvánvalóvá lett, hogy az eredeti szöveg jogi alapul szolgálhat a Károlyi-kormány integrációs törekvései számára.

2. Károlyi és az egész magyar közvélemény a polgári demokratikus rendszer de facto elismerésének fogta fel a belgrádi konvenció megkötését. Clemenceau és az antant viszont a Károlyi-kormányt nem egy szuverén állam nemzetközileg elismert képviselőjének, hanem egy megvert ország területén található tényleges hatóságnak tekintette.

3. Az antant már a háború folyamán a Magyarországot később körülvevő utódállamoknak ígérte a felbomlásra ítélt dualista monarchia egyes részeit. Mivel a cseh, román és délszláv burzsoázia szélsőséges nacionalista követeléseit csak Magyarország rovására lehetett kielégíteni, az antant nem tanúsított érdeklődést az éppen csak létrejött polgári demokratikus rendszer nehézségei, az antantbarát felfogásáról ismert Károlyi személyes sorsa iránt. Ez az érdektelenség csak súlyosbította a polgári demokratikus kormányzat belső válságát.

4. Clemenceau állásfoglalása újabb bizonyíték arra nézve, hogy az imperialista hatalmak saját szerződéseiket sem tartják tiszteletben, hanem vagy nyíltan megszegik, vagy — mint a jelen esetben — önkényesen, érdekeiknek megfelelően értelmezik azokat.

III. A Vix-misszió tevékenységének első szakasza

Franchet d'Esperey 1918. november 17-én Hughes-távíró segítségével hosszabb beszélgetést folytatott Henrys tábornokkal, akinek főhadiszállása Belgrádban volt. E szerint Henrys (III.) hadseregének kellett biztosítani Észak-Szerbiát, a Duna ellenőrzését Lom-Palánkánál, Fiume és Raguza kikötőinek megszállását, továbbá — amennyiben erre szükség lesz — Magyarország hadászati pontjainak megszállását a katonai konvencióban megállapított demarkációs vonalon túl és Budapest elfoglalását. Franchet a 17. és 76. gyalogos hadosztályokat a Dunától északra vonta össze. „Az első készenlétben lesz, hogy parancsomra Budapest körzetébe vonuljon."[17] Franchet ezzel kapcsolatban azt mondta Henrysnek, hogy ez a hadosztály valószínűleg 48 órán belül Budapestre indul. Ezt az intézkedését a közlekedési problémákra visszavezethető ellátási nehézségekkel indokolta. Magyarországon rendelkezésre állnak majd a vasútak és vízi utak — mondotta —, és az állati és növényi táplálék beszerzése sem okoz többé gondokat. A főparancsnok utasította beosztottját, hogy küldjön a magyar fővárosba francia tiszti bizottságot; ennek vezetésével Coudanne őrnagyot, vezérkarának egyik tisztjét bízta meg.

[16] Uo.
[17] AMG. A. F. O. Hongrie. 106.

Budapest megszállására — mint tudjuk — nem került sor. Ami a katonai misszió vezetőjének személyét illeti, nem lehet pontosan tudni, mi is történt valójában, tény azonban, hogy Henrys Károlyihoz intézett, november 20-i levelében saját vezérkari tisztjét, Vix alezredest nevezte meg a misszió parancsnokaként. Coudanne Vix helyettese lett. Közölte továbbá, hogy a missziónak a november 13-i konvenció végrehajtását kell biztosítania — a magyar miniszterelnökkel egyetértésben —, ezenkívül feladatkörébe vág mindazoknak a kérdéseknek a megoldása, melyek a francia megszálló csapatok szállításával, berendezkedésével függnek össze.[18]

A Vix alezredest és 50 fős kíséretét szállító különvonat — a misszió 2500 kg-os poggyászával — november 28-án érkezett meg Budapestre. A misszió tagjait az Andrássy út 114 számú házban szállásolták el. Vix szűkebb, tiszti kíséretében 2 őrnagyot, 6 századost, 1 hadnagyot és 1 alhadnagyot találunk (Vix másik helyettesének egy szerb tisztet neveztek ki, de az ő nevét és rangját az idézett forrás nem tünteti fel). A kíséret tagjai közül csupán egyet említünk, Serot századost, mivel őt a magyar kormány, pontosabban Károlyi mellé akkreditálták.

Kézenfekvő az összehasonlítás a romániai és csehszlovákiai francia katonai missziókkal. Emezek élén tábornokok álltak: Bethelot és Pellé. A bukaresti misszió névsorát jóval korábban, már 1918. szeptember 18-án összeállították. A lista élén Berthelot neve áll, aki akkor hadosztálytábornok, a 32. hadseregcsoport parancsnoka volt. Beosztottai között jó pár ezredest, alezredest és zászlóaljparancsnokokat találunk, s bár a végleges névsor némileg eltér a tervezettől, a változtatások a rangok megoszlását nem érintették. A kísérő legénység is igen nagyszámú volt, messze felülmúlta a budapestiét. Berthelot-val kapcsolatban emlékeztetnünk kell arra is, hogy nem függött Franchet d'Espereytől, s hogy a francia kormányhoz és a nagyvezérkar fűződő jó kapcsolatai révén nem lebecsülhető politikai befolyással rendelkezett. Ebből az összevetésből is az tűnik ki tehát, amit más kérdések kapcsán már volt alkalmunk bizonyítani: a francia kormány és az ő utasításait végrehajtó Franchet számára Magyarország harmad-negyedrangú terep volt, ezért küldött ide alacsonyrangú tisztekből álló, viszonylag kis létszámú, ennélfogva számottevő politikai szerepre nem hivatott missziót.

Vix jelentéseiből megtudhatjuk, mi volt az ő véleménye Károlyiról, a magyarországi belső helyzet alakulásáról, a misszió helyzetéről, de arról nem adnak felvilágosítást, milyen ismeretekkel érkezett meg szerzőjük Budapestre. Ezzel kapcsolatban nem hagyhatjuk említetlenül, hogy a Szövetséges Keleti Hadsereg a tájékoztatás terén is mostoha elbánásban részesült. Franchet d'Espereyt nem tekintették egyenrangú szövetséges parancsnoknak, nem kapott felvilágosítást az Olaszországgal és Romániával korábban megkötött titkos egyezményekről. (Jellemző, hogy a londoni szerződés tartalmát egy olasz hadnagy ismertette meg vele — Belgrádban!) A november 3-i Diaz-féle fegyverszünet részleteit sem ismerte. Clemenceau és Foch nem hallgatták meg a véleményét, politikusokkal nem volt kapcsolata, újságírókat nem fogadott: ilyen körülmények között nem csodálható, hogy értetlenül állott az új fejleményekkel szemben. Elképzelhető, milyen csekély tudása volt egy alantasnak, ha maga a főparancsnok sem ismerte ki magát a francia kormány külpolitikájában. A misszió tevékenységével kapcsolatban még egy általános jellegű megjegyzést kívánunk tenni: érintkezése a felsőbb hatóságokkal a szolgálati út szigorú betartásával történt, azaz a francia kormány utasításait Franchet juttatta el a III. hadsereg belgrádi főhadiszállására, ahonnan Henrys (vagy de Lobit) küldte tovább Budapestre.

[18] Uo.

A misszió és a magyar kormány viszonyára az első napokban Károlyi feltétlen lojalitása nyomta rá bélyegét. Ugyanez mondható Linderről is, aki belgrádi tartózkodása idején — a konvenció aláírására érkezett — felajánlotta Henrysnek, hogy francia tisztek ellenőrizzék a magyar raktárakat, készleteket. „Azt mondotta, hogy csapatainkat lelkesedéssel fogadják majd"[19] — jelentette Henrys Franchet-nek. A kormány készségét bizonyítja, hogy december elején megtette az előkészületeket az első, 15 000 lószállítmány átadására.

Károlyi tudatában volt annak, hogy — amint akkor hitte — csak a belgrádi megállapodás korrekt betartása esetén számíthat az antant jóindulatára. Ebben a vonatkozásban nagy súllyal esett latba az országot Németországhoz fűző mindennemű kapcsolat elszakítása, melyre az egyezmény XVI. cikkelye kötelezte a kormányt. Károlyi december 3-án levélben megkérdezte Vixet, milyen legyen magatartása a budapesti német konzullal szemben. Vix az említett cikkelyre hivatkozva teljes szakítást követelt, mire Károlyi ígéretet tett a konzul eltávolítására. Linder azonban felhívta Vix figyelmét arra a körülményre, hogy egy ilyen lépés után Magyarország többé nem kaphatna szenet Németországból, ami igen súlyos következményekhez vezetne — tekintetbe véve a forradalom erőinek növekedését. December 7-én érkezett meg Henrys válasza, Franchet utasításával. A főparancsnok szerint a budapesti német konzul visszatartása nemcsak kívánatos, hanem kifejezetten szükséges is, szem előtt tartva az ország szénellátását, mindaddig, amíg maguk a szövetségesek meg tudják oldani ezt a problémát. Vixet felszólították, hogy javasolja a magyar kormánynak a szénszükségletnek német segítséggel történő kielégítését. Henrys e cél érdekében azt indítványozta a főparancsnoknak, hogy adjanak felhatalmazást a magyar kormánynak bizonyos számú német hadifogoly szabadon bocsátására.[20] Ez az üzenetváltás nem hagy kétséget afelől, hogy a francia parancsnokok jól látták a szénhiány súlyos következményeit: a gyárak leállását, a munkanélküliséget, ennek forradalmasító hatását. Csak a proletárforradalomtól való félelmük bírhatta rá őket egy ilyen meglehetősen szokatlan kompromisszumra.

Fogasabb kérdésnek bizonyult az ún. Mackensen-ügy. A háború utolsó napjaiban Mackensen 150 000-es hadserege teljesen magára maradt, egyedül tartotta a román területeket. Franchet 3 francia és egy angol hadosztályt vont össze Bulgáriában, az ő feladatuk lett volna, hogy 600 kilométeres üldözést végrehajtva megállítsák és foglyul ejtsék ezt a hadsereget. Ekkor mutatkozott meg azonban, mennyire csekély volt a balkáni antanthaderő manőverezési képessége: egyszerűen képtelen volt feltartóztatni Mackensent, aki akadálytalanul vonulhatott vissza Romániából Magyarországon keresztül Ausztria, illetőleg Németország felé. Nem maradt más megoldás, mint a román és magyar hatóságokkal elfogattatni a német hadsereget. A románoknak sikerült foglyul ejteni — Erdélyben — jelentősebb egységeket, másként állt azonban a dolog Magyarországon, ahol a közvélemény egy része vitathatatlan szimpátiával tekintett Mackensenre a szerbiai és romániai győztes hadjárat miatt. Károlyi és a szociáldemokraták esetében ez a szempont nem játszott szerepet, ők inkább humanitárius megfontolásokból óhajtották, hogy a német katonák hazatérhessenek otthonaikba. Károlyi emellett nem hagyta figyelmen kívül azokat a nehézségeket, amelyeket 150 000 ember élelmezése, továbbá a német szénszállítások várható beszüntetése okozott volna az országnak. Természetesen nem helyezkedhetett szembe az antant akaratával, ezért megtette intézkedéseit, de ezeket a magyar hatóságok csendben elsza-

[19] Uo.
[20] Uo.

botálták, aminek következtében az internált német katonák is akadálytalanul megszökhettek és az egész Mackensen-hadsereg kivonult Magyarországról — 1919. január 3-án — kivéve parancsnokát, akit a Károlyiak fóti kastélyában helyeztek el.[21]

Nem szóltunk eddig a Mackensen-ügynek arról a vonatkozásáról, amelyet pedig a legfontosabbnak tartunk. Franchet d'Esperey és Henrys már említett, 1918. november 17-i beszélgetése bepillantást enged a főparancsnok szándékaiba. Miután utasította Henryst, hogy azonnal szerezzen értesüléseket a Mackensen-hadseregről, így folytatta: „Igen előnyös lenne, ha Mackensent fokozatosan Kelet felé nyomnánk vissza, rákényszerítve őt arra, hogy a lengyelek vagy csehszlovákok kezébe tegye le a fegyvereit." Nyilvánvaló tehát, hogy Franchet számára nem a német hadsereg személyi állománya, hanem a fegyverzete volt fontos. A csapatok lefegyverzése részben eredménnyel járt, december 12—13-án ugyanis 15 000 puska, 137 géppuska, 7 ágyú, valamint kocsik, gulyáságyúk kerültek az antantmisszió birtokába. December 18—19-én: 33 ágyú, 1800 puska, 37 géppuska, 1 millió töltény, 32 teherautó.[22] Vix 1919. február 24-én azt jelentette, hogy két vonat fegyvert és muníciót indított útnak Lengyelországba (14 000 puska, 220 géppuska, 4 millió töltény, lövedékek különböző kaliberű ágyúkhoz), amiért a lengyel kormány cserében szenet ígért Magyarországnak. Végső fokon tehát az egész Mackensen-ügy nem annyira az elmúlt, mint inkább a jövendő — szovjetellenes — háború krónikájához tartozik, a Lengyelországra és Romániára épített intervenciós terveknek is részét alkotja.

Ebben rejlik a magyarázata Vix ingerült hangú jegyzékeinek. Előtte természetesen nem maradtak rejtve az illetékes magyar hatóságok felemás intézkedései. Mind energikusabban követelte, hogy a kormány tegyen eleget a konvencióban vállalt kötelezettségének. Franchet azonban több megértést tanúsított Károlyi irányában. „Az események bebizonyították, hogy Károlyi nagy jóakaratot mutatott."[23] — mint a szövegből kitűnt, a vasúti sínek felszedésére vonatkozó utasítására célzott.

Mindent egybevetve tehát megállapíthatjuk: a Mackensen-ügy nem rontott lényegesen a misszió és Károlyi kapcsolatán, november végén-december elején viszonyuk — ha nem is mondható zavartalannak, ami az adott körülmények között nem is képzelhető el — többé-kevésbé kielégítő volt.

IV. A Vix-misszió és a kormányválság

A fordulópont akkor következett be, amikor a csehszlovák csapatok benyomulása Szlovákiába kiszólította a francia kormányt a titkos diplomácia labirintusaiból és nyílt színvallásra kényszerítette. Vix már november 29-én tárgyalt a szlovák kérdésről Hodžával, a csehszlovák kormány budapesti megbízottjával — ez volt az első találkozásuk — és kifejtette neki, hogy a Szlovákiára vonatkozó prágai álláspont teljesen ellentétes a belgrádi konvencióval, ezért a legnagyobb károkat okozhatja a csehszlovák érdekeknek a békekonferencián. Hodža azonban nyilván már értesült Beneš párizsi lépéseinek sikeréről, mert azt tanácsolta Vixnek, hogy kérjen felvilágosításokat

[21] Az ellenforradalmi korszak egyik hadtörténésze megdicsérte a magyar fegyverszüneti bizottságot és a szállítással foglalkozó központi szerveket, amiért kezdettől fogva nagy ügyességgel meghiúsították a német csapatok internálását. (*Béla Barkóczy—Klopsch:* Der Heimzug der Armee des Generalfeldmarschalls von Mackensen durch Ungarn, nach dem Zusammenbruch, Budapest, 1928. A Mackensen-ügyre lásd még: *Károlyi Mihály:* Az új Magyarországért, Budapest, 1968. 438—452. o.; *Böhm Vilmos:* Két forradalom tüzében. Budapest, 1946. 105—107. o.

[22] „La Campagne d'Orient." i. m. XIII.

[23] AMG. Hongrie. Carton No 1.

Henrys és Franchet tábornokoktól. Erre december 5-én került sor, egy nappal Károlyi tiltakozása után, aki azzal érvelt Vixnek, hogy egy önálló csehszlovák állam elismerése még nem ad jogot Magyarország határainak önkényes megváltoztatására. Vix a belgrádi főhadiszállásra küldött jelentésében félreérthetetlenül leszögezte, hogy a szlováklakta megyék megszállását a november 13-i megállapodás megsértésének tekinti. Hivatkozott az egyezmény III. cikkelyére („A szövetségeseknek joguk van megszállni minden helységet és minden hadászati pontot; ezek folyamatos kijelölése a Szövetséges Hadseregek főparancsnokságának a joga."), amelyben csupán hadászati pontokról van szó, nem pedig meghatározott területek teljes megszállásáról. Jelezte Henrysnek, hogy e pillanattól fogva nagyon nehéz lesz betölteni funkcióját. „Nemcsak azért, mert kelet-európai kis szövetségeseink visszaélnek a nekik biztosított nagy előnyökkel, hanem azért is, mert maga az antant sem kívánja tiszteletben tartani azokat a szerződéseket, amelyeket aláírt."[24]

Franchet december 9-én közölte Foch-sal Vix növekvő nehézségeit. Kínosnak mondta saját helyzetét, mivel ő kötötte meg az egyezményt; az antant habozása — írta — kételyeket ébreszt Magyarországon szándékai iránt. „Már jeleztem önnek, hogy Károlyi gróf, akinek helyzete nem szilárd, minden pillanatban kész lemondani." Ez azonban súlyos zavargásokhoz vezethet. „A mi érdekünk az, hogy részint a jelenlegi rend fenntartása, részint a konvenció pontjainak alkalmazása érdekében elismertessük, s ennek következtében megtartsuk a hatalmon Károlyi grófot."[25] Végül Franchet állást foglalt amellett, hogy a fenti célt követve a megszálláson kívül nem kell más, elfogadhatatlan követeléseket támasztani vele szemben.

Vix e napokban, december 6-án és 8-án, két rendkívül fontos üzenetet kapott. Franchet röviden kifejtette neki a francia kormány már ismertetett álláspontját: Károlyi nem egy szuverén kormány, hanem egy de facto hatóság feje, Vixnek ezt az elvet kell érvényesítenie a magyar hatóságokkal folytatandó tárgyalásai során. Még fontosabbnak véljük Henrys utasítását, mert ez lényeges új elemet tartalmaz. „Nem kell különbséget tenni a szükséges hadászati pontok és egész területek megszállása között."[26] — írta Vixnek, ami egyértelmű a konvenció III. cikkelyének merőben új értelmezésével. Henrys önkényes eljárása természetesen egyáltalán nem meglepő, logikusan következett kormányának instrukcióból, amely a francia imperializmus szolgálatában mindig megtalálta a jogi kibúvókat, ha a helyzet úgy kívánta. Mind Franchet, mind Henrys arra intették Vixet, hogy a legnagyobb elővigyázatosságot tanúsítsa Károlyival szemben, sőt újabb parancsig lehetőleg ne is érintkezzék vele. Vixnek nem volt szabad Károlyi tudomására hozni a francia kormány hivatalos állásfoglalását, a szlovák területekre vonatkozó igények elismertetésére kellett szorítkoznia.

Ezen a ponton meg kell állnunk egy pillanatra. Sajátos taktikával állunk szemben: az antant, jóllehet már 1918. október végén, tehát olyan időpontban, amikor Károlyi és Jászi még a „keleti Svájc" csillogó délibábjának bűvöletében éltek, „leírta" a Monarchiát és a történeti Magyarországot, óvakodott attól, hogy Károlyit felvilágosítsa célkitűzéseiről. Végig, egészen a Tanácsköztársaság kikiáltásáig meghagyta őt a legtökéletesebb bizonytalanságban, „mindössze" annyit tett, hogy Vix útján újabb és újabb jegyzékekkel bombázta — mindig többet követelve tőle.

Ha december 4—10-e között a csehszlovák kérdés pánikot okozott a polgári demokratikus rendszer vezetői körében, a hónap közepén bekövetkezett

[24] AMG. A. F. O. Hongrie. 105.
[25] Uo.
[26] AMG. A. F. O. Hongrie. 106.

román előnyomulás — Erdélyben — ezt a pánikot a kétségbeesésig fokozta. Arra a következtetésre jutottak, hogy az antant támogatása nélkül nem maradhatnak hatalmon. Vix, amikor megtudta, hogy a kormány kinyilvánította lemondási szándékát és a budapesti katonai misszióra vagy egy szövetséges katonai diktatúrára kívánja átruházni a kormányzás súlyos terhét, személyesen beszélt Károlyival, óvta őt egy ilyen elhamarkodott lépéstől, figyelmeztette felelősségére. E közbelépésnek minden bizonnyal volt szerepe abban, hogy a kormány egyelőre elállt tervétől és a helyén maradt.

Franchet d'Esperey a magyarországi helyzet ismeretében kísérletet tett arra, hogy elnyerje Clemenceau és Foch beleegyezését Budapest megszállásához. Ezt a lépést elengedhetetlennek tartotta — akárcsak beosztottjai, Henrys és Vix, valamint mindazok az átutazó tisztek, akik valamennyire is tájékozottak voltak a budapesti viszonyokat illetően. Mint mindig, ezúttal is Clemenceau mondta ki a végső szót ebben a kérdésben. Táviratát Henrys december 29-én továbbította Vixnek — Franchet megjegyzéseivel egyetemben: „Megismételt és nyomatékos kéréseim ellenére nem sikerült elérnem hogy Budapestet francia csapatok szállják meg" — írta Franchet. Clemenceau távirata a következőket tartalmazza: „Amint előre láttam, Budapest megszállása a jelen pillanatban megvalósíthatatlan, mert nekünk juttatná a magyarországi belső rend fenntartásának feladatát... Károlyi állhatatossága, hogy akaratunk ellenére cselekvésre kényszerítsen minket, aláhúzza ezt a veszélyt."[27] Franchet d'Esperey azonban, úgylátszik, nem nyugodott bele az elutasító válaszba, mert december 31-én titkos táviratot küldött a hadügyminiszternek és Fochnak. Feltehetően Clemenceaunak az az ígérete bátorította fel, hogy előterjeszti ezt az egész ügyet Foch marsallnak. Franchet ezúttal is legnyomósabb érvét hangsúlyozta, hogy ti. „a megszállás lehetővé tenné a jelenlegi magyar kormány támogatását is; bár nem ismerjük el, ez a kormány a rend elvét képviseli és megakadályozza, hogy az ország a bolsevizmus karjaiba hulljék."[28] Reményei azonban ez alkalommal sem teljesedtek be, Foch és a mögötte álló legfelsőbb katonai körök magukévá tették a politikai vezetés döntését.

Sem azelőtt, sem később nem merült fel ilyen súllyal Budapest francia megszállásának kérdése. (1919. március 21-e előtt!) Kétségtelen, hogy a Szövetséges Keleti Hadsereg képviselői és Foch mindennél jobban féltek a bolsevizmustól, ennek visszaszorítását tekintették legfőbb kötelességüknek. Nem ismerték részleteiben a magyarországi politikai erőviszonyokat, de mint kérdésfeltevésük mutatja — „Károlyi vagy a bolsevizmus" — a legalapvetőbb összefüggéssel tisztában voltak. Azért ragaszkodtak Károlyi személyéhez, mert gátnak tekintették, amely nézetük szerint egyedül volt képes — az ő kifejezésükkel élve — az arisztokrata ellenforradalom és a szélsőbaloldali erők visszaszorítására. Az antant számára nem volt könnyű elhatározásra jutni. Túlságosan leegyszerűsíti a történeti valóságot az a fajta szemlélet, amelyik a csehszlovák, a román és a délszláv állam elismerésének elvitathatatlan tényéből kiindulva úgy véli, hogy ekkor már semmilyen lényeges ellentét nem merült fel Franciaország és délkelet-európai szövetségesei között. Károlyi integrációs törekvései persze eleve kudarcra voltak ítélve, ez nem kétséges, csakhogy december közepén Párizsban nem akörül forgott a vita, hogy elismerjék-e Szlovákiát a csehszlovák állam részeként. November végi tárgyalásaitól eltérően Beneš ekkor már azt követelte, hogy az általa meghúzott vonalat az antant ismerje el még a békekonferencia megnyitása előtt,

[27] Uo.
[28] AMG. Hongrie. Carton No 1.

holott a határokat illetően a jelzett időszakban még nem volt végleges elképzelés, még minden cseppfolyós állapotban volt. Érthető, hogy a francia kormánykörök meglehetősen idegesek voltak, s amint maga Beneš írja, a Quai d'Orsay-n ingerült hangú megbeszélésekre került sor ezekben a napokban közte és francia államférfiak között. Végül is azonban ismét győzelmet aratott, jóváhagyták a kérdéses vonalat, Magyarországnak ki kellett ürítenie az északi megyéket.

A helyzetet bonyolította a katonai és politikai vezetés között megfigyelhető ellentét.[29] Az idézett Clemenceau-távirat szövegéből félreérthetetlenül kitűnik, hogy Budapest megszállásának tervét a kormány a nagyvezérkar megkérdezése nélkül vetette el és csak utólag kérte ki Foch véleményét. A katonák Károlyi mellé álltak, Clemenceau ellene volt. A miniszterelnök kerekedett felül, mivel nyomós érvek szóltak Franchet javaslatának elvetése mellett: a Franciaország nagyhatalmi igényeit rossz szemmel néző szövetségesek várható ellenállása, a hazai közvélemény rosszallása e népszerűtlen lépés nyomán; a kormány továbbá nem akarta megkötni a kezét azáltal, hogy magára vállalja a polgári társadalmi rend közvetlen védelmének ódiumát. A Szövetséges Keleti Hadsereg ismert állapota is befolyásolta elhatározását, hiszen a főváros megszállása egyben az ország jelentős részének elfoglalását jelentette volna, ehhez pedig nagyobb erőkre, következésképpen az 1918. október 7-i tervben körvonalazott koncepció átalakítására lett volna szükség. Clemenceau ezért magára hagyta Károlyit, ezzel a kocka el volt vetve. Újabb és újabb területi követelések kielégítését követelni, s ugyanakkor azt várni tőle, hogy megakadályozza a kommunisták hatalomra jutását: nyilvánvaló módon megoldhatatlan dilemma volt nemcsak Károlyi, hanem bármelyik más politikus számára. Ily módon tehát az antant sodorta kilátsátalan helyzetbe a Károlyi-rendszert, ennek válsága először a külpolitikában jelentkezett.

Visszatérve a misszió és a magyar kormány viszonyának tárgyalására, összefoglalóan azt állapíthatjuk meg, hogy december 5—10-e körül érezhetően hűvösebbé vált, majd a román előnyomulásnak köszönhetően tovább romlott, bár korai lenne azt állítani, hogy az antanthoz fűződő illúziók végleg szertefoszlottak Magyarországon. A magyar közvéleményt érthetően elkeserítette az antant bánásmódja, a sajtó — szinte pártkülönbségre való tekintet nélkül — ekkor kezdte támadni a missziót. Ez utóbbi sem érezhette magát teljes biztonságban, vagy legalábbis növekedett a magyar szervekkel szembeni bizalmatlansága, amit az bizonyít, hogy Vix előírta (december 15—20 között) minden titkos magántávirat és siffrírozott állami távirat elfogását, sőt szándékában állott kiterjeszteni az ellenőrzést az összes siffrírozott táviratokra — kimenőkre és bejövőkre egyaránt. December 20-án Belgrádban javasolta, hogy hagyják jóvá ezeket az intézkedéseket, amire minden bizonnyal sor is került.[30] Vix kétségkívül beavatkozott a magyar belügyekbe, bár a táviratok ellenőrzése e beavatkozásnak csupán enyhébb formája volt.

December végén s az újesztendő első napjaiban tetőzött a magyar belpolitikai válság, a polgári politikusok lázasan keresték a kibontakozás útját. A téma jellegéből következően nem foglalkozunk e válság belső gyökerei-

[29] Beneš már november végén felfigyelt erre a jelenségre. „Au cours de ces négociations, une certaine divergence de vues apparut entre les chefs militaires et les autorités politiques. Celles-ci considéraient l'armistice du général Franchet d'Esperey comme une faute, parce que, disaientelles, il avait été conclu de telle sorte qu'il pouvait porter préjudice a certaines visées poelitiques des Alliées." (I. m. 488. o.) Beneš jólértesültségéhez nem férhet kétség, az általunk megismert levéltári források minden lényeges ponton igazolják észrevételeit.

[30] AMG. A. F. O. Hongrie. 106.

vel[31], figyelmünket kizárólag egy kérdésre összpontosítjuk: hogyan hatott vissza a polgári demokrácia válsága a Vix-misszió helyzetére? Január elején alighanem minden korábbit meghaladó sürgés-forgás volt a misszió épületében, a magyar fegyverszüneti bizottság tagjai, „fejvesztett tisztek és rendőrök", polgári politikusok egymásnak adták a kilincset, hogy rémült hangon segítséget kérjenek a bolsevizmus veszélyével szemben, vagy hogy megtegyék javaslataikat a válság leküzdésére. Egyetlenegy látogatással foglalkozunk részletesebben, mivel maga Vix is ezt tartotta a legjelentősebbnek, és e találkozó lefolyásáról — az ismert szolgálati út lépcsőfokain keresztül — a francia hadügy és Foch is tudomást szereztek. Január 5-én este Lovászy, a Károlyi-párt jobbszárnyának legenergikusabb képviselője, sürgős kihallgatást kért — és kapott — Vixtől. Lovászy azt állította, hogy a kormány jobban aggódik a kommunista mozgalom erősödése miatt, mint valaha. „Károlyi január 3-án javaslatot tett — mondotta —, hogy átengedi neki a hatalmat egy a mérsékelt szocialista elemek közreműködésével megalakítandó polgári kormány létrehozása végett. Ez a kormány harcot indítana a bolsevizmus ellen."[32] Lovászy feltételeket szabott: elvállalja a megbizatást, ha Károlyi lesz a köztársasági elnök és az antant fegyveres támogatást nyújt az új kabinetnek. A kapott utasítások szellemében Vix a feltételeket elutasította és közölte látogatójával, hogy nem lehet számítani francia csapatok intervenciójára. Lovászy ekkor azt kérte, hogy Vix érdeklődje meg Párizsban, vajon az antant kedvezőbben ítélne-e meg egy polgári kormányt, mint a jelenlegit. A rendkívül kimérten viselkedő Vix, arra hivatkozva, hogy nem illetékes nyilatkozni ilyen kimondottan politikai természetű kérdésben, lényegében megválaszolatlanul hagyta Lovászy kérését. A magyar politikus rossz idegállapotára mi sem jellemzőbb, mint az a tény, hogy egy szó nélkül faképnél hagyta a misszió vezetőjét. Az egész beszélgetésnek egy olyan mozzanata van, amelyik némi magyarázatot igényel: miért helyteleníttette Vix, hogy Károlyi töltse be a köztársasági elnök tisztét? Nézetünk szerint azért, mert úgy gondolta, hogy ez esetben a politikai élet perifériájára szorulna és többé nem lenne képes betölteni a mérleg nyelvének szerepét a jobb és baloldal között.

Ami Vix és a magyar arisztokraták kapcsolatait illeti, a jelentések nagyon szűkszavúak, inkább csak általánosságban tesznek említést arról, hogy mindenki mindig ugyanazt hajtogatta: hajtson végre az antant intervenciót. Az előző év végén, novemberben és december első felében ezek az elemek még bíztak abban, hogy a kormány útját állja a baloldal előretörésének, de 1919 januárjában már csak a francia szuronyokban reménykedtek.

Vix parancsnokai annyira súlyosnak ítélték a helyzetet, hogy biztonsági intézkedéseket léptettek életbe a misszió védelmére. Január 18-án de Lobit tábornok, a Francia Keleti Hadsereg ideiglenes parancsnoka külön rendelkezést juttatott el Vixhez és a Fóton elszállásolt marokkói szpáhi ezred parancsnokához, Guespereau-hoz. (Az egyik dokumentumból kitűnik, hogy 50 fóti paraszt a francia katonák eltávolítását kérte.) A tábornok a zűrzavaros budapesti helyzetre hivatkozva felhatalmazta Vixet, hogy sürgős esetben, amikor a szolgálati út betartása lehetetlen (a misszió vezetőjének nem volt parancsadási joga), rendelkezzék az ezreddel vagy annak egy részével. Egy héttel később értesítette a missziót, hogy Franchet d'Esperey engedélye alapján szükség esetén monitorokból álló flottillát küldhet Budapestre Vix és a külföldi konzulok elszállítására, akik a főparancsnokság segítségét kérték. Ennek az akciónak a végrehajtását az angolok magukra vállalták: még a hónap elején, január 4-én Troubridge admirális parancsot adott egy had-

[31] Lásd *Hajdu Tibor:* i. m.
[32] AMG. A. F. O. Hongrie. 106.

nagynak, hogy a dunai angol flottilla egyik hajójával induljon Budapestre és lépjen kapcsolatba Vixszel.[33] Franchet és de Lobit tehát a legkomolyabban számoltak a kommunista hatalomátvétel lehetőségével.

A misszió helyzete 1919 januárban tarthatatlanná lett. A baloldal hevesen támadta, a közvélemény benne látta minden bajnak okozóját, de alapjában véve a jobboldal is elégedetlen volt vele, mert nem tudta kicsikarni tőle a hőn óhajtott ígéretet a főváros megszállására. Névtelen, fenyegető levelek érkeztek nap mint nap a misszió címére. Vix és a Szövetséges Keleti Hadsereg parancsnokai Berthelot tábornokot is okolták a magyarországi helyzet romlásáért. Berthelot 1918. december 19-én különleges megbizatással Budapestre küldte Mabilais őrnagyot, hogy a magyar kormány mellett képviselje őt, mint a bukaresti katonai misszió fejét és a Romániában, valamint Dél-Oroszországban állomásozó csapatok parancsnokát. Mabilaisnak az volt a feladata, hogy Vixszel együttműködve csökkentse a magyar—román ellentéteket, megoldja az Erdéllyel és a Bánáttal kapcsolatos problémákat. Rendszeresen tájékoztatta Berthelot-t Magyarország politikai, katonai és gazdasági helyzetéről, a budapesti misszió tevékenységéről. Vix amiatt panaszkodott, hogy az őrnagy igen gyakran keresztezte a misszió lépéseit, úton-útfélen nehézségeket okozott neki. Az utókor számára persze nem túlságosan érdekes ez a hatásköri villongás, Vix féltékenysége; inkább azt tartjuk fontosnak, hogy Berthelot kétségtelenül önhatalmúlag végrehajtott akciója újabb adalék a Dunai Hadsereg különleges helyzetének megítéléséhez.

Részletesen ismertetjük Vix január 9—10-e körül keletkezhetett jelentését, mert ebben foglalta össze a misszió helyzetére vonatkozó észrevételeit. A nehézségeket mindenekelőtt a magyar fegyverszüneti bizottság rosszakaratára vezeti vissza. A kezdeti időszakról szólva a magyar fegyverszüneti bizottsággal folytatott tárgyalásait úgy jellemzi, hogy ez néhány napi ellenállás és vita után minden esetben teljesítette a szövetségesek követeléseit. A helyzet megváltozására szerinte maguk az utóbbiak adtak okot, a hangnem ugyanis december elején változott meg észrevehetően, annak következtében, hogy az antant fenntartás nélkül azonosította magát a csehszlovák kormány és emigráció célkitűzéseivel. Az illetékes magyar szervek részéről mind hevesebbek lettek a tiltakozások a túlzottan megnövekedett jugoszláv és román igények miatt. Sajtóhadjárat kezdődött a misszió ellen, a szövetségesek visszaéléseire hivatkozva megtagadták a szállításokat.

A másik okot Vix a bolsevizmusban jelölte meg. A háború végén a társadalom összes bajai feltámadtak, lázadások törtek ki, melyeket a kormányzat elnyomott ugyan, de félő, hogy hamarosan nem lesz ura a helyzetnek, mivel még a polgári demokrácia táborának egy része is „a bomlást képviselő elemek" felé fordult az utóbbi időben. Vidéken is szervezkednek a rendszer ellenségei. A kormány teljesen képtelen úrrá lenni a válságon. A szocialisták szintén félnek a bolsevizmus erősödésétől, de nem hajlandók nyíltan fellépni ellene, mert attól tartanak, hogy elvesztenék egyetlen támaszukat (ti. a munkásosztályt) a burzsoáziával és az arisztokrata elemekkel szemben.

Ami a napilapok támadásait illeti, Vix azt állítja, hogy a misszióra akarják irányítani a népi elégedetlenséget. (E helyütt természetesen a Vörös Újságot nevezi meg, mint a legradikálisabb orgánumot.) „Főként azt szeretném tudni, mit gondolnak rólunk munkás és katona körökben."[34] Az ügynökök jelentései szerint — állítja a jelentés — támadják az antant képviselőit.

Vix hangsúlyozza, hogy az országban állandóan nő a nyugtalanság, minden oldalról jelentkeznek emberek, akik a szpáhik védelmét kérik, vagy enge-

[33] Uo.
[34] Uo.

délyt szeretnének kapni az ország elhagyására. Aligha szorul bizonyításra, hogy nem munkások vagy parasztok ostromolták Vixet ilyen kérésekkel.

Mivel a robbanás bármelyik pillanatban bekövetkezhet — írja Vix —, meg kell találni a kiutat a válságból. Határozottan szembeszáll azzal a tervvel, hogy vissza kell hívni a missziót Budapestről. „Ez az erő elvesztését jelentené." Konklúziója a következőképpen foglalható össze: hatalmazzák fel őt, mint a misszió vezetőjét, hogy közölje a magyar kormánnyal és fegyverszüneti bizottsággal: azonnal elhagyja Budapestet, ha a viszonyok nem javulnak meg. Ez a fenyegetés szerinte biztosan nem tévesztené el célját, cselekvésre bírná a kormányt. „Ez utóbbi csak félhet attól, hogy egyedül marad az őt körülvevő nemzetiségekkel szemben, amelyeknek étvágya állandóan növekszik, mialatt a belső helyzet súlyosbodik. A misszió budapesti jelenléte a belső rend oltalma és támogatás a külső ellenfelek követeléseivel szemben." Ha mindez eredménytelen maradna, ebben az esetben azonnal hatásos fenyegetésnek kell következnie az antant részéről, mert a tétovázás a legrosszabb lenne, óhatatlanul a gyengeség jelének tekintenék. Amennyiben nem lehetséges Budapest megszállása jelentős katonai erőkkel, nincs más megoldás — jelenti ki végezetül.

Nem állíthatjuk, hogy Vixnek a magyar belpolitikai válságról adott jellemzése különösebben árnyalt lenne, de a kormány helyzetének ingatag voltát felismerte — igaz, ez nem volt nehéz —, márpedig valóban ez volt a kulcskérdés a jelzett időpontban.

Belgrádban igen szkeptikusan ítélték meg e jelentés alapján a misszió kilátásait. Január 11-én kapta meg Franchet Belgrádból a budapesti helyzet rövid jellemzését. Henrys és de Lobit azt hangsúlyozták üzenetükben, hogy a válság által előidézett társadalmi mozgás — a szénválság fokozódása és az élelmiszer-tartalékok csökkenése, valamint a kommunista agitáció miatt — növekedett. Berthelot tábornok szándékai — szerintük — teljesen ellentétesek a belgrádi konvenció betűjével és szellemével, komoly mértékben járultak hozzá a misszió befolyásának aláásásához. A január 11-i üzenet legfontosabb mondanivalója mindenesetre az volt, hogy Belgrádban fontolóra vették Vix esetleges visszahívását a magyar fővárosból, mivel nem csupán tekintélye rendült meg, hanem a biztonsága is kockán forgott. Végül arra hívták fel a figyelmet, hogy a bolsevizmus veszélye és a francia csapatok létszámának apadása következtében Magyarország megszállása minden nappal nehezebb lesz.

Franchet az üzenet vétele után két nappal, vagyis január 13-án szabad kezet adott a Francia Keleti Hadsereg parancsnokának a misszió visszahívását illetően, de kérte, hogy csak végső szükségben folyamodjék ehhez a megoldáshoz.

E kritikus időszak forrásaiból egy érdekes adat ide kívánkozik. Január 13-án, vagyis már köztársasági elnökké történt kinevezése után, Károlyi felkereste Vixet. Hivatalos minőségben azt a kérdést tette fel neki, milyen kormányt látna szívesen az antant Magyarországon.[35] Károlyi látogatása bizonyság arra, hogy annyi csalódás után sem kívánt végleg szakítani Párizzsal, kikérte véleményét a magyar kormányválság megoldásának módozatairól.

A magyar kormányválság — mint ismeretes — január közepén átmenetileg megoldódott. Vixnek nem kellett igénybe vennie a Fóton elszállásolt szpáhik védelmét, visszahívására sem került sor. Január 19-én általános enyhülésről számolt be. Biztosak lehetünk abban, hogy mind ő, mind pedig fe-

[35] Uo.

lettesei megkönnyebbülten lélegeztek fel a tartósnak hitt konszolidáció láttán, de a polgári egység kormányának megalakítása a misszió számára csupán a tevékenység folytatását tette lehetővé, önálló kezdeményezésre még kevésbé volt módja, mint a korábbi időszakban.

V. A polgári demokratikus rendszer csődje és a misszió

A polgári demokratikus forradalom utolsó szakaszának valamennyi lényeges kérdése — a misszió és a kormány viszonyának szemszögéből vizsgálva — közös eredetre vezethető vissza: Vix összefoglaló helyzetjelentéseit, a neki küldött utasításokat a csehszlovák, a román és a jugoszláv csapatok előnyomulása által felvetett, igen súlyos gazdasági, politikai és katonai kérdések uralják. Anélkül, hogy belebocsátkoznánk az előnyomulás részleteinek tárgyalásába, csak a gazdasági szempontból leglényegesebb következményre, az ország energia- és nyersanyagforrásainak nagymérvű csökkenésére hívjuk fel a figyelmet. Ez teljesen váratlanul érte a kormányzatot. Elegendő felütni Károlyi valamelyik akkor elmondott beszédét, belelapozni a kortársak emlékirataiba, hogy megértsük: a polgári demokrácia tábora — a közvélemény nemkülönben — egyszerűen nem tudta elképzelni a történeti Magyarország megszűnését. De ha történetesen kisebb mértékben hatott volna a tömegpszichózist meghatározó wilsonizmus, az eredmény ugyanaz lett volna, mert néhány hét alatt nem lehetséges átállítani egy ország egész gazdasági életét. Valamennyi probléma közül a legégetőbb, a túlzás nélkül katasztrófálisnak mondható szénhiány volt. A szénkérdés nem egyszerűen egy volt a megoldásra váró problémák közül; mindenekelőtt termelési, azután tágabb értelemben vett gazdasági s egyúttal szociális kérdés volt, amennyiben a gyárak leállása munkanélküliséget, nyomort, létbizonytalanságot idézett elő; ilyen módon jelentős mértékben hozzájárult a munkásosztály forradalmasodásához, vagyis elsőrendűen politikai kérdéssé nőtte ki magát. A felsorolt következmények azonban e kérdéskomplexumnak még mindig csupán a belpolitikai oldalát jelentik, holott a szénhiány — amint egy ízen már volt alkalmunk rámutatni — bizonyos fokig megszabta a polgári demokrácia külpolitikai orientációját is. Nem csodálható, hogy 1919 január—februárjában Károlyi egyre nyomatékosabban sürgette Vixnél az ország életét megbénító ellátatlanság leküzdését. A lakosság élelmezése is óriási nehézségekbe ütközött. Miután kérései nem találtak meghallgatásra, február vége felé kétségbeesés szülte lépésre került sor: dr. Halmos Károly a gazdasági és élelmezési miniszter meghatalmazásával február 22-én — Vix közvetítésével — audienciát kért Henrys tábornoktól. A forrásokból nem tűnik ki pontosan, vajon az illető egyéni kezdeményezésével, esetleg a szakminisztérium vállalkozásával, vagy pedig kormányszinten elhatározott akcióval állunk-e szemben. Talán abban reménykedtek egyesek, hogy a felsőbb fórumon, a belgrádi főhadiszálláson nagyobb megértést tanúsítanak majd Magyarország sorsa iránt, mint az Andrássy út 114-ben, bár természetesen nem Vix jó- avagy rossz szándékán múlott a kormány kívánságainak teljesítése. Mindenesetre ismertek Halmos szándékai: elengedhetetlennek tartotta, hogy közvetlen kapcsolatba lépjen a jugoszláv kormánnyal a megszállt és meg nem szállt területek terménycseréje ügyében. Vetőmagot akart szerezni, mert a tavaszi mezőgazdasági munkálatok elvégzéséhez vetőmagkölcsönre volt szüksége az országnak. „Teljes mértékben hajlandó vagyok kompenzációkra, amennyiben ez az út egyáltalán járható a számunkra, tekintetbe véve szerencsétlen helyzetünket." Vix a következő napon továbbította Halmos levelét, a következő megjegyzéssel: „szilárd meggyőződése (ti. Halmosnak — V. S.), hogy ez a

lépés a legelőnyösebben hat ki jövendő kapcsolatainkra."[36] Halmos optimizmusát nem igazolta eredmény, mert az ügynek — tudomásunk szerint — nem lett folytatása.

A polgári demokratikus rendszer nemcsak a kül- és gazdaságpolitikában maradt magára súlyos gondjaival, az antant belpolitikai természetű kérdésekben is következetesen zátonyra futtatta a konszolidációra irányuló kísérleteket. Egyetlen példát említünk, a nemzetgyűlési választások tervének fogadtatását. Károlyi, miután kormányzásának első két hónapjának tapasztalatai meggyőzték arról, hogy az antant ellenségesen viseltetik az új kormány iránt, elengedhetetlennek vélte a parlamenti támogatást. Levelet írt Vixnek — 1919. január 5-én —, s ebben kifejtette álláspontját. E szerint a kormány kötelességének érzi, hogy összehívja a nemzetgyűlést, mivel a háború kirobbantásáért és a nemzetiségek elnyomásáért felelős régi házat feloszlatta. A magyar kormány számára ez létkérdés, ezért arra kéri a Szövetséges Keleti Hadsereg parancsnokságát, hogy a megszálló katonaság ne akadályozza a választások lebonyolítását. Ellenkező esetben a képviselőház csonka lenne, amiért a felelősséget a magyar kormány előre elhárítja magától.[37]

Franchet d'Esperey titkos táviratban közölte a francia hadügyminiszterrel: a választások elhalasztására szólította fel Károlyit, amíg a hadügy döntése megérkezik. „Ez a kérés elfogadhatatlan — írta Franchet —, mert előre befolyásolná vitatott területek odaítélését."[38]

A két álláspont áthidalhatatlan volt: a Károlyi-kormány azért óhajtotta kiterjeszteni a választásokat a történeti Magyarország egész területére, mert attól félt, hogy — ha beéri a ténylegesen uralma alatt álló területekkel, ezt a megszállt területekről való lemondásnak tekintik; ugyanezen megfontolásból kiindulva — ellentétes érdekből — Franchet és személyében az antant nem volt hajlandó megadni hozzájárulását. Az idézett távirat záró sora („a jelenlegi helyzet alkalmas a zavartkeltésre") arra enged következtetni, hogy Franchet-t a magyarországi erőviszonyok eltolódása is aggasztotta, a baloldal győzelmétől tartott. A nemzetgyűlési választások meghiúsításának alapvető oka azonban kétségkívül másutt, a megszállást végrehajtó burzsoá kormányok területi igényeinek védelmében keresendő.

Sok kellemetlenséget okoztak Károlyinak a missziót ért sajtótámadások miatti tiltakozások. Az antantellenes sajtókampány ügye nagy tehertétel volt a misszió és a magyar kormány viszonyában, december végétől kezdve úgyszólván sohasem került le a napirendről. Vix szüntelenül elégtételt követelt, a „bűnös" újságírók megrendszabályozását, lapok betiltását, de Károlyi erre nem volt hajlandó. Mérsékelt hangú, igen taktikusan megfogalmazott leveleiben tudtára adta Vixnek, hogy az érvényben levő sajtótörvények értelmében a kormány nem alkalmazhat cenzúrát, teljes sajtószabadság van Magyarországon. Az elkobzás sem áll módjában, de ha Vix sérelmesnek találja egyik vagy másik lap állításait, jogában áll magánszemélyként panaszt tenni a budapesti államügyésznél, ebben az esetben a szerző büntetést kap; a másik lehetőség: Vix maga írja alá az elkobzást, de akkor egyedül övé a felelősség.

Vix Károlyi válaszait december végén elküldte Belgrádba. Kísérőlevelében arra a következtetésre jutott, hogy „ha ez a sajtóhadjárat újra kezdődne, nem marad más hátra, mint egy francia különítménnyel közvetlenül elfogatni a szerzőket, de ez nem történhetne meg nagyon komoly kellemetlenségek elő-

[36] Uo.
[37] Uo.
[38] AMG. Hongrie. Carton No 1.

idézése nélkül."[39] Amennyiben ez a terv megvalósult volna, minden bizonnyal ez lett volna Vix legönállóbb akciója, mert egyébként mindig utasításra cselekedett. A politikai válság elmélyülésével párhuzamosan a misszió elleni támadások is gyakoribbakká — és hevesebbeké — lettek, Vix érzékenysége pedig, ahogy ez történni szokott, tekintélyének süllyedésével egyenes arányban fokozódott. Az események gondoskodtak arról, hogy ez a téma ne veszítse el aktualitását. Február végén például az okozott nagy izgalmat a fővárosban, hogy egy Szlovákia felé haladó, zsírt szállító vonatot állítólag francia egyenruhába bújtatott csehszlovák katonák kísértek. A sajtó szellőztette az ügyet, mire Vix az ismert recept szerint tiltakozott és cáfolatot követelt.

A misszió iratanyagának tanulmányozása közben a kutató hamar észreveszi, hogy 1919 januárjától kezdve Vix egyre többet foglalkozott a magyar hadsereg újjászervezésének kérdéseivel. Ez igen figyelemre méltó új jelenség, arra int, hogy a történeti kutatásnak az eddiginél nagyobb teret kell szentelnie e kérdés tanulmányozásának. A polgári demokratikus forradalom katonapolitikai koncepciójának elemzése, a magyar hadsereg újjászervezésének ismertetése külön tanulmányt érdemel, e helyütt csupán jelzésekre, néhány szempont felvetésére szorítkozhatunk. A francia hadvezetés érdeklődésének növekedése januárban, majd különösen februárban nem a véletlen műve volt, pontos értesülésekkel rendelkeztek a folyamatban levő intézkedésekről. Felmerülhet az a kérdés, honnan, milyen forrásokból értesültek a történtekről. Első helyen a misszió saját ügynökhálózatát említjük. Vix egyik beosztott tisztje a hírszerzésre kapott megbizatást, a már ismertetett jelentések egy-két alkalommal kifejezetten hivatkoznak ügynökök által szolgáltatott adatokra. Ezek alkalmazásának köre azonban korlátozott volt, a hadügyminisztérium vezető pozcióiba nem juthattak be, ennélfogva a hadseregszervezés legbizalmasabb dokumentumaihoz nem férkőzhettek hozzá. Akadtak azonban olyan minisztériumi főtisztviselők, magasrangú tisztek, akik a misszió segítségére siettek és kicsempészték a legféltettebb katonai titkot képező tervezeteket, utasításokat — hacsak egy-két órára is. Harmadik forrásnak a romániai és prágai francia katonai missziókat tekinthetjük, amelyek elég gyakran juttattak el Vixhez ilyen jellegű információkat. Egy ízben például Berthelot-tól tudta meg Vix, milyen felszólalás hangzott el a magyar Minisztertanács ülésén a hadseregszervezéssel kapcsolatban.

Ezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy Párizsban mindent tudtak: hány hadosztályt kívánt felállítani a magyar kormány, milyen módszerekkel akarta végrehajtani a toborzást, mely korosztályokra számított, milyen lett volna a csapatok területi elhelyezése. Hadd mondjuk meg mindjárt ezzel kapcsolatban, hogy a mondottakat nem csupán a polgári demokratikus korszakra, hanem a Tanácsköztársaságra is vonatkoztatjuk: a Vörös Hadsereg szervezeti felépítéséről, fegyverzetéről, az egységek harcértékéről, politikai megbízhatóságáról hiteles információk álltak a francia Hadügyminisztérium rendelkezésére. Az árulás nagyon mélyen beférkőzött a magyar hadsereg vezetésébe.

Érdekes és jellemző, hogy a szervezésről kiszivárgó hírek nem annyira Vixet, mint inkább Berthelot-t, illetőleg a mögötte álló román nacionalista köröket nyugtalanították. Berthelot jelezte Vixnek, hogy értesüléseik szerint Budapesten több hadosztály felállítását tervezik, mint amennyit az 1918. november 13-i belgrádi konvenció engedélyez Magyarországnak. Vix 1919. február 24-i összefoglaló jelentésében nyíltan kijelenti, hogy eddig az időpontig semmi sem igazolta a vád megalapozottságát. Nem járunk messze az igazságtól, ha azt feltételezzük, hogy Berthelot számára ürügy volt ennek a

[39] AMG. A. F. O. Hongrie. 106.

kérdésnek napirenden tartása, szándékosan eltúlozta a hadseregszervezés méreteit abból a célból, hogy alátámaszthassa a demarkációs vonal áthelyezésére vonatkozó legújabb követeléseit. Vix említett jelentésében nem tagadta, hogy „a magyar csapatok visszanyerték fegyelmezett, erőt sugárzó egységek képét",[40] hogy az országban nagyobb a „rend", mint néhány héttel azelőtt. A dátum félreérthetetlenné teszi, hogy Vix a kommunista vezetők letartóztatása után kialakult helyzetet, a Berinkey-kormány pillanatnyi lélegzetvételét értette a „rend" megszilárdulásán.

A mondottakkal azt kívántuk bizonyítani, hogy nem kell túlságosan nagy fontosságot tulajdonítani a magyar politikusok által ez idő tájt közzétett, a wilsonizmus szellemében fogant nyilatkozatainak, mert a tények mást mutatnak, nevezetesen azt, hogy békülékeny kijelentéseikkel egy időben hozzáláttak egy ütőképes hadsereg alapjainak lerakásához, miután felismerték, hogy a szüntelen engedékenység nem folytatható a végtelenségig.

Nem érdektelen szemügyre venni, hogyan reagált a misszió a magyar belpolitika nevezetes fordulatára, a *Népszava*-provokációra, valamint az ezt követő eseményekre. Vix beszámolt a legújabb fejleményekről, a budapesti tüntetésekről, de meglehetősen hangsúlytalanul, szokásos összefoglaló jelentésének egyik alpontjába sűrítve ezzel kapcsolatos mondanivalóját. Jogos a feltételezés, hogy amennyiben a francia kormány szándékait, kívánságait jól ismerő Franchet behatóbban érdeklődött volna február 20-a iránt, beosztottja is bőbeszédűbb lett volna. Úgy tűnik, az antant és a Berinkey-kormány közeledésére a kommunistaellenesség közös platformján sem volt lehetőség.

A következő, március 1-i jelentés is megérdemli a figyelmet, mert Vix ebben vonta le az új helyzet konzekvenciáit. A misszió vezetője kifejti, hogy naponta kénytelen foglalkozni olyan ügyekkel, amelyek voltaképpen nem tartoznak illetékességi körébe. A budapesti csehszlovák és lengyel megbízottak hozzá fordulnak, hogy közbenjárását kérjék a magyar kormánynál. Ugyanígy Belgrádból is érkeznek a magyar—csehszlovák viszonyt érintő dokumentumok. A magyar kormány hasonlóképpen jár el, minduntalan a misszió közvetítését veszi igénybe, mivel ez az antant egyetlen látható képviselője Magyarországon. „Kelet-Európa problémája, amennyiben Magyarországot érinti, magyar probléma, ezért egyetlen Hatalomnak (Autorité) kell megoldani"[41] — jelenti ki. Éppen ezért elengedhetetlen, hogy egy felsőbb szerv tartózkodjék az országban, vezérkartól kísérve, amely elegendő erővel rendelkezik. Kézenfekvő a megoldás: a Szövetséges Keleti Hadsereg Főparancsnoksága — vezérkarával együtt — települjön át Magyarországra és hozza magával hadosztályait. Itt az ideje, hogy a magyar problémát a maga egészében, tehát összes kelet-európai vonatkozásának számbavételével fogják át.

Nem lehet kétséges, hogy ez az indítvány Vix egyéni kezdeményezése volt, továbbá, hogy végső fokon a már 1918 végén kifejtett, Budapest megszállására vonatkozó koncepciót újította fel. Csakhogy a lényegében azonos végkövetkeztetést ezúttal más okfejtéssel támasztotta alá. Nem a magyar polgári kormány támogatásának célszerűségére hivatkozott, mint korábban, hanem a csehszlovák és román csapatok előnyomulása, valamint a jugoszláv megszállás következtében előállott helyzet követelményére. Vix a valóság egyik szelvényében, a misszió ügyintézésének tükrében felismert egy nagyon fontos történeti összefüggést: az adott időpontban nem létezett önálló, azaz Kelet- és Délkelet-Európa problematikájától elkülöníthető magyar kérdés, az utód-

[40] Uo.
[41] Uo.

államok megalakulásának problémái, az antant szovjetellenes terveitől motiváltan, szétválaszthatatlanul összefonódtak.

Vix március 1-i javaslata bizonyság arra, hogy még mindig nem tett le elképzeléséről, de ez egyben azt is jelenti, hogy nem értette meg kormányának külpolitikáját, az antant Magyarországgal kapcsolatos elgondolásait. E napokban Franchet d'Esperey konstantinápolyi főhadiszállásán a vezérkari tisztek nem az ország megszállását, hanem egy semleges zóna felállítását készítették elő.

Franchet március 5-én értesítette a Magyarországi Hadsereg belgrádi főhadiszállását a békekonferencia február 26-i határozatáról. Március 9-én de Lobit tábornok Franchet-hez intézett üzenetében kifejtette, hogy véleménye szerint a Magyarországi Hadseregnek készen kell állnia, hogy elutasítás esetén rákényszerítse akaratát a magyar kormányra. A legjobbnak azt tartotta volna, ha francia csapatok megszállják a semleges övezetet és, ha dunai monitorokat vezényelnek Budapestre erőfitogtatás céljából. Közölte a főparancsnokkal, hogy Troubridge angol admirális örömmel vállalná a második feladat végrehajtását. Abból a célból, hogy megfélemlítse a magyar kormányt, de Lobit két gyalogos zászlóalj felváltásának ürügyén átszállíttatta a 17. gyarmati) gyalogos hadosztályt Arad—Szeged térségébe.

Március 15-én titkos csapatszállítási tervet állítottak össze: ez tartalmazza a zóna megszállására kiszemelt egységek állomáshelyét, a bevagonírozás helyét és időpontját, a vonatok számát és a végrehajtás napját. Ez utóbbiból kitűnik, hogy az akciót március 16—23-a között akarták lebonyolítani.[42] A jegyzék átadásának katonai előkészítéséhez tartozott még önjáró lövegeknek (auto-canons) Soroksárra való vezénylése; az egységet a marokkói szpáhi ezred parancsnoka alá rendelték, azonban de Lobit felhatalmazta Vixet, hogy szükség esetén rendelkezzék vele — nyilvánvalóan a misszió védelmében. Március 18-án azonban Vix azt jelentette de Lobit-nak, hogy a szpáhi ezred — a misszió rendelkezésére bocsátott pelotont és egy géppuskával felszerelt páncélkocsit kivéve — 19-én délben elutazik a semleges zónába, Arad—Lippa irányába.[43]

Miután minden előkészület megtörtént, március 19-én de Lobit siffrírozott üzenetet küldött a semleges zóna megszállásával megbízott de Gondrecourt tábornoknak, Arad katonai parancsnokának. Közölte vele, hogy a következő napon Vix át fogja adni a békekonferencia határozatát Budapesten, 48 órás határidőt adva az elfogadásra. Március 23-ig a magyar csapatoknak vissza kell vonulniuk a zóna nyugati határára. Elfogadás esetén de Gondrecourtnak elő kellett készítenie az övezet megszállását, a román csapatok előnyomulása azonban csak de Lobit parancsára kezdődhetett meg.

A belgrádi főhadiszállás számításba vette azt a lehetőséget is, hogy a magyar kormány visszautasítja az antant jegyzékét. Ebben az esetben megelégszenek azzal — írta de Lobit —, hogy jelentést tesznek Franchet-nak, aki javasolni fogja a békekonferenciának, hogy szervezzenek egy nemzetközi hadsereget Magyarország ellen, „de önnek nem kell azonnal cselekednie."[44]

Vissza kell kanyarodnunk a Szövetséges Keleti Hadseregről mondottakhoz: ez a hadsereg annyira gyenge volt, hogy parancsnokai eleve lemondtak arról, hogy bevessék a magyar kormány ellen, holott ez nem rendelkezett számottevő erővel. Mivel egy csehszlovák, román, jugoszláv és francia hadosztályokból álló közös intervenciós hadsereg létrehozása politikai tényezők függvénye volt, de megvalósulás esetén is tetemes időveszteséggel járt volna,

[42] AMG. A. F. O. Hongrie. 105.
[43] AMG. Journaux des marches. 26 N 89.
[44] Uo.

teljesen világos, hogy 1919. március 20-án, a jegyzék átadásának napján semmilyen kényszerítő erő nem állt Vix rendelkezésére. Károlyinak természetesen nem lehetett tudomása minderről, de ez nem csupán róla mondható el, tévedésében minden párt- és a közvélemény is osztozott.

Az események egyre gyorsuló iramban követték egymást. Március 19-én, tehát de Gondrecourt tájékoztatásával egy időben, Dosse ezredes, de Lobit vezérkari tisztje a budapesti misszió Hughes-gépéhez kérette Vixet. Dosse ismertette de Lobit parancsát, amelynek értelmében Vixnek egy nappal később át kellett adnia Károlyinak a békekonferencia február 26-i határozatát tartalmazó levelet, 48 órás határidőt adva a feleletre. Dosse azt is közölte, hogy a szóban forgó, de Lobit által írt levelet még aznap, 12,30-kor lediktálják a Hughes-távírón. (Ezek szerint Dosse és Vix beszélgetésére még a délelőtt folyamán került sor.) Vix is megtudta — akárcsak Gondrecourt —, hogy visszautasítás esetén a főparancsnokság nem irányzott elő azonnali kényszerítő akciót „politikai okokból és a létszámbeli gyengeség miatt". Dosse kívánatosnak tartotta, hogy a szövetségesek Budapesten tartózkodó tisztjei is elkísérjék Vix alezredest Károlyihoz. Ennek az utasításnak az értelme nyilvánvaló: a francia parancsnokok (kormány?) még a látszatát is el akarták kerülni annak, hogy a jegyzék egyoldalú francia akció eredményeként született meg.[45]

Másnap, március 20-án délelőtt 10 órakor Vix a Várba, Károlyi lakosztályába érkezett, de nem egyedül; a parancsnokság óhajának eleget téve, hogy fellépésének „össz-antant" jellegét kidomborítsa, elkísértette magát Baker angol ezredessel, Pentimalli olasz őrnaggyal és Roosewelt amerikai századossal. Jelen volt még a francia misszió egyik tisztje, Ameil százados. Minthogy a jegyzék tartalmával kapcsolatban újat mondani nem tudunk, inkább a találkozó lefolyásának részleteit tartalmazó francia forrásokat ismertetjük. A legautentikusabb személy, Vix, a következőképpen írja le a 11,15-ig, vagyis ötnegyed óráig tartó beszélgetést:

Károlyi miniszterelnöke: Berinkey és Böhm társaságában fogadta a tiszti küldöttséget. Miután megismerkedett de Lobit levelének tartalmával, nagy izgalom vett erőt rajta és azonnal kijelentette, hogy a kormány ünnepélyesen tiltakozni fog, bár meghajlik a döntés előtt. Böhm ösztönzésére azonban a találkozó magyar részvevői megpróbáltak vitát kezdeni Magyarország integritásáról, a választásokról, miközben Elzász-Lotharingiára, a népek önrendelkezési jogára hivatkoztak, „megcsillantva szemeim előtt a Bolsevizmus rémét."[46] Vix azonban nem kívánt vitába bocsátkozni, ragaszkodott ahhoz, hogy egyértelműen igennel vagy nemmel feleljenek konkrét kérdésére. Károlyi és Böhm azonban minduntalan kibújtak az egyenes válasz alól, majd kijelentették, hogy a magyar csapatok visszavonása csak abban az esetben képzelhető el, ha az egész zóna semleges lesz. Nem tudnak belenyugodni a román előnyomulásba, mert ez azt jelentené, hogy a zónában teljesen megszűnnék a magyar közigazgatás. A vita hevében kijelentették, hogy a kormány inkább lemond, vegyék kezükbe a kormányzást a szövetségesek. Károlyi kijelentette, hogy ez a zóna nem demarkációs vonalat, hanem a végleges határt jelöli Magyarország és Románia között, tehát politikai vonalnak tekintendő. Vix azzal szakította félbe a szópárbajt, hogy pontos választ kér március 21-én 18 óráig. Kifejezte készségét a részletek megtárgyalására, de erre — mint állította — csakis a magyar kormány válaszának kézhez vétele után kerülhet sor.

[45] AMG. A. F. O. Hongrie. 105.
[46] AMG. Journaux des marches. 26 N 89.

Egy másik forrás, de Lobit feljegyzése a Károlyi-kormány és a szövetségesek kapcsolatáról, véleményünk szerint eldönthet egy régóta vitatott, de mindmáig le nem zárt kérdést: mit mondott Vix az új vonalról? A tábornok szerint Vix megmagyarázta Károlyinak, „hogy a jegyzékben szereplő új vonalat politikai határnak, nem pedig fegyverszüneti demarkációs vonalnak kell tekinteni."[47] Nincs okunk kételkedni abban, hogy de Lobit a tények pontos ismeretében rögzítette a március 20-i találkozónak ezt a lényeges epizódját.

A Szövetséges Keleti Hadsereg parancsnokai komolyan számoltak egy magyar offenzíva lehetőségével. Március 21-én de Lobit riadóztatta a demarkációs vonal közelében tartózkodó csapatait, s üzenetet küldött Aradra, Szegedre, Temesvárra és Újvidékre, hogy tegyenek intézkedéseket a várható magyar támadás visszaverésére.[48] Március 22-én Franchet titkos táviratban jelentette a francia Hadügyminisztériumnak és Foch marsallnak az általa elrendelt biztonsági intézkedéseket: a) értesítette Berthelot és Pellé tábornokokat a magyarországi fejleményekről; b) parancsot adott a Magyarországi Hadsereg parancsnokának és Misicsnek, a jugoszláv hadsereg vezérkari főnökének, hogy Belgrádtól északra és a Bánátban vonják össze erőiket (2 francia és 3 jugoszláv gyalogos hadosztály), készen minden eshetőségre.[49] Vix persze jobban ismerte a budapesti helyzetet, ezért március 21-i táviratában — Dosse ezredesnek küldte Belgrádba — olyan véleményt nyilvánított, hogy bár vannak bizonyos híresztelések a magyar hadseregnek adott támadási parancsról, nem nagyon nyugtalanítja a veszély. Mindenesetre továbbította híreit — információs célzattal.[50]

A francia politikusok és katonák tehát két lehetőséget latolgattak, a jegyzék elfogadását vagy elutasítását, csak egy tényezőt hagytak ki a számításaikból: a magyar munkásosztályt. A proletárdiktatúra kikiáltása váratlanul érte őket, bár a meglepetés nyilvánvaló módon nagyobb volt Párizsban, mint Franchet d'Esperey konstantinápolyi főhadiszállásán vagy Belgrádban, nem szólva Vixről, aki közvetlen közelről figyelhette az események alakulását. Az ő küldetése a jegyzék átadásával tulajdonképpen véget ért. Egy héttel később, március 28-án elhagyta Budapestet és a vezetése alatt álló misszióval, valamint a kísérő személyzet tagjaival Belgrádba érkezett.

Mindössze néhány hónapig tartózkodott Magyarországon, de lármás tevékenysége nyomán személye országszerte ismert lett, kitörölhetetlenül bevéső dött népünk emlékezetébe — negatív értelemben. Nevét a köztudat, majd nyomában a történetírás elválaszthatatlanul összekapcsolta az antant jegyzékével. Ez az eljárás tökéletesen érthető, hiszen egy sajátságos optikai csalódás folytán Vix volt *Az* antant Magyarországon. Az idézett és ismertetett források azonban — ezek számát szaporíthatnók — cáfolhatatlanul bizonyítják, hogy szerepe a jegyzék átadására korlátozódott, hogy a katonásan nyers, pattogó hangú alezredes mögött egy sokkal súlyosabb személyiség húzódott meg, az egykorú magyar közvélemény számára majdnem láthatatlanul: Clemenceau. A memoárírók szinte kivétel nélkül, részben még a mai magyar történetírás is, a valóságosnál jóval nagyobb befolyást tulajdonítanak Vixnek. A források, és nem a könnyen megmagyarázható indulatoktól fűtött jellemzések[51] alapján ítélő kutatásnak azonban el kell ismernie, hogy Vix

[47] AMG. Hongrie. Carton No 1.
[48] AMG. Journaux des marches. 26 N 89.
[49] AMG. Roumanie. Carton No 8.
[50] AMG. Journaux des marches. 26 N 89.
[51] A Magyarországon kialakított Vix-portré kontúrjait néhány erőteljes vonással *Károlyi* (Az új Magyarországért. 484—488. o.), de főként *Böhm* (Két forradalom tüzében 97—104. o.) vetette papírra. Böhmről feltétlenül el kell mondani, hogy visszaemlékezésében bölcsen elhallgatta az antanthoz fűződő titkos, de ma már bizonyítható kapcsolatait.

nem állított valótlant, amikor azt mondta egyszer Kunfinak, hogy „mindent utasításra cselekszik."[52] Akik személyesen ismerték, ellenszenves egyéni tulajdonságainak taszító hatása alatt csak rosszat, csak ártani akarást feltételeztek róla. Ezzel kapcsolatban két megjegyzést kívánunk tenni: először: tulajdonságai nem csupán reá voltak jellemzők, ezek egy győztes imperialista nagyhatalom diadalittas tiszti kasztjának tipikus vonásai; másodszor: nem lehet várni különös tiszteletet egy olyan katonától, aki parancsnokától azt a szigorú utasítást kapta, hogy Károlyit ne tekintse szuverén ország miniszterelnökének, hanem úgy bánjon vele, ahogyan egy levert, megszállt országban található hatóság vezetőjével szokásos. Talán nem szükségtelen hangsúlyozni, hogy a fenti eszmefuttatással egyáltalában nem Vix rehabilitálása, hanem csupán egy történeti személyiség valóságos helyének, nem ugyan kijelölése, de legalábbis keresése volt a célunk — objektív kritériumok alapján.

A Vix-misszió tevékenységének elemzése után összefoglaljuk főbb következtetéseinket.

1. A Vix-misszió működését megérkezésének pillanatától feloldhatatlan ellentmondás jellemezte: *formailag* az volt a feladata, hogy ellenőrizze az 1918. november 13-i katonai konvenció betartását, *ténylegesen* azonban szerepe abban merült ki, hogy el kellett fogadtatnia Károlyival az antant állandóan megújuló követeléseit, amelyeket a konvenció pontjai nem tartalmaztak.

2. A magyar kormánnyal szembeni irányvonalat tekintve ellentét volt a francia kormány és a Szövetséges Keleti Hadsereg parancsnokai — Franchet d'Esperey és Henrys —, valamint Vix között: amíg az utóbbiak Károlyi támogatása mellett szálltak síkra és a segítségnyújtás leghathatósabb formájának Budapest megszállását tekintették — ismert politikai megfontolásokból kiindulva —, addig Clemenceau a francia imperializmus nagyralátó céljainak követésében a lehető legteljesebb érdektelenséget mutatta a magyar belső fejlődés iránt, őt egyes-egyedül a szovjetellenes tervek realizálása és a szomszéd országokban tapasztalható szélsőségesen burzsoá nacionalista igények kielégítése érdekelte.

3. A Vix-misszió — más missziókkal összehasonlítva — alárendelt jelentőségű volt. Összetételén és létszámán kívül ezt bizonyítja az a tény, hogy a bukaresti és prágai francia katonai missziótól eltérően — ezek közvetlenül Párizstól függtek — a budapesti nem léphetett közvetlen kapcsolatba a francia kormánnyal, jelentései csak kettős szűrőn át — a belgrádi főhadiszállás és Franchet közvetítésével — juthattak el a francia fővárosba.

4. Az úgynevezett Vix-jegyzék szervesen illeszkedik egy több hónapja folytatott, a magyar polgári demokrácia iránt ellenséges politika korábbi megnyilvánulásaihoz, ezek betetőzésének minősül. Mivel azonban a kortársak nem ismerhették a Vix-misszió titkos levelezését, számukra március 20-a jelentette az antantbarát politika csődjét. Bár a magyar politikai élet robbanása amúgyis bekövetkezett volna, helytelen lenne lebecsülni a Vix-jegyzék jelentőségét, mert végeredményben az antant is hozzájárult ahhoz, hogy a március 21-i forradalmi átalakulás egyszerre legyen szocialista és nemzeti jellegű, aminek nem csekély szerepe volt abban, hogy a Tanácsköztársaság már születése pillanatában elnyerhette széles paraszti és kispolgári tömegek rokonszenvét.

5. A jegyzék időzítésével kapcsolatos feltételezések elesnek, ha figyelembe vesszük, hogy de Lobit március 19-re fejezte be a katonai előkészületeket. Nem látunk lényegi összefüggést a belpolitikai válság csúcspontja és a jegyzék átadásának időpontja között.

[52] *Garami Ernő:* A forrongó Magyarország. Leipzig—Wien, 1922. 107. o.

Ami azt a kérdést illeti, hogy volt-e szerepe az ellenforradalmi érzületű magyar arisztokratáknak a Vix-jegyzék megszületésében, vagy hogy tervezte-e Vix a jegyzék visszatartását, az általunk ismert források alapján határozott nemmel kell válaszolnunk. Azt ugyan elképzelhetőnek tartjuk, hogy Vix még Károlyinál tett látogatása előtt megismertette a jegyzék tartalmát egy-két arisztokratával, akik bejáratosak voltak a misszióhoz — március 19-én délután és este ez megtörténhetett —, de azt már nem, hogy késleltethette volna átadását. Vix beosztott volt, aki parancsot hajtott végre.

6. Végezetül egy-két szót arról, amit jelen sorok szerzője a legfontosabbnak tart! Az 1918—19-es forradalmi időszak nemcsak a magyar, hanem az egyetemes történetnek is része. A magyar kérdés 1918—19-ben — nemzetközi kérdés. Nagyon sokfelé vezetnek a szálak Budapestről, igen sokan — hivatalos körök és magánszemélyek egyaránt — kerültek akkor kapcsolatba Magyarországgal. Ha ez igaz, márpedig elfogultság nélkül bajosan vitatható ennek az állításnak az igazsága, a történetkutatásnak az eddiginél sokkalta nagyobb figyelmet kell szentelnie a nemzetközi összefüggések kimunkálásának, fel kell gombolyítania a határokon túlra, néha meghökkentően ismeretlen irányba vesző szálakat.

ШАНДОР ВАДАС.

ВИКС И КАРОЛИ

Резюме

В введении статьи показано положение армий Антанты на Балканском полуострове в конце октября 1918 г. Автор подробно анализирует распоряжение Клемансо от 7 октября, в котором он — в интересах французских великодержавных стремлений — предписал новый военный план командующему Франше Д'Эспере. По этому распоряжению Венгрии была предоставлена лишь подчиненная роль. Самая боеспособная часть антанты была направлена в Румынию.

13-го ноября Франше Д'Эспере заключил договор о перемирии с венгерским правительством под руководством графа Михая Кароли, пришедшим к власти в результате буржуазно-демократической революции 31-го октября. По этому договору венгерский административный аппарат остался в силах и на национальных территориях старой Венгрии. Французское правительство впоследствии этот договор не признало настоящим перемерием. По секретному распоряжению Клемансо от 1-го декабря Антанта не признает Михая Кароли главой суверенного правительства, лишь руководителем фактического органа власти.

В конце ноября — после таких предшествий — прибыла в Будапешт французская военная миссия под руководством подполковника Викс. Миссия прибыла, по официальному обоснованию, для контроля выполнения договора от 13-го ноября и для удовлетворения потребностей французской армии оккупировавшей южные территории Венгрии. Автор в трех этапах анализирует связи миссии с венгерским правительством. Первый период (конец ноября—начало декабря) характеризуется безусловной лояльностью со стороны Кароли, ведущего антантофильскую ориентацию и выполнением всех желаний подполковника Викс. Во второй период, во время правительственного кризиса (со второй половины декабря 1918 г. до середины января 1919 г.) начальное положение ухудшилось. По поручению стран победительниц Викс все новые, тяжелые требования ставил к венгерскому правительству М. Кароли. Эти требования все больше углубляли кризис, возникший на основе внутреполитических проблем.

Третий период деятельности миссии подполковника Викс ширится со второй половины января 1919 г. до 20-го марта. Антанта уже во время войны в тайных договорах пообещала чешской, румынской и югославской буржуазии национальные терито-

рии Венгрии. Третий период характеризуется стремлением Антанты обеспечить новые границы еще до окончательного решения парижской мирной конференции.

По указанию Антанты подполковник Викс требовал от венгерского правительства эвакуировать новые территории. Акция подполковника Викс 20-го марта являлась завершением этой политики Антанты. 20-го марта подполковник Викс передал ультимат Кароли, ноту мирной конференции от 25-го февраля, в котором требовалось создание нейтральной зоны между Венгрией и Румынией с целью устранения частых столкновений. Нейтральная зона находилась бы в французской оккупации. В эту нейтральную зону входили бы даже такие венгерские города как Дебрецен и Сегед. Этот ультимат решил судьбу уже ослабленного внутри буржуазного правительства. Венгерский рабочий класс пришел к власти.

Статья, на основе до этого не известных архивных источников, доказывает, что в официальных французских кругах существовали две точки зрения относительно Венгерского правительства Командующие балканской армией Франше Д'Эспере Де Лобит и сам подполковник Викс хотели поддерживать Кароли, так как считали его наиболее надежной силой против сил коммунизма. С другой стороны Клемансо не хотел вмешиваться в внутренние дела Венгрии. Его точка зрения оказалась сильнее.

SÁNDOR VADÁSZ:

VIX UND KÁROLYI

Resümee

Die Abhandlung zeigt uns die Lage der Entente-Balkan-Armee am Ende Oktober 1918. Ausführlich wird die Anweisung Clemenceaus vom 7. Oktober zergliedert, die im Sinne der antisowjetischen Pläne der Entente und im Dienste des französischen Grossmanchtbestrebens für den Oberkommandanten Franchet d'Esperey neue Kriegspläne vorschrieben. In dieser Anweisung fällt Ungarn nur eine untergeordnete Rolle zu, der schlagkräftigste Teil der Entente — Armee wurde nach Rumänien versetzt.

Franchet d'Esperey schloss am 31. Oktober einen Waffenstillstandsvertag mit der, in der demokratischen Revolution zur Macht gekommenen ungarischen Regierung ab, die unter der Leitung des Grafen Mihály Károlyi stand. Da diese Vereinbarung eine ungarische Verwaltung auf den alten Nationalitätengebieten ermöglichte, wurde si später von der französischen Regierung als rechtmässiger Waffenstillstandsvertrag nicht anerkannt. Laut einer geheimen Verordnung Clemenceaus vom 1. Dezember, wurde Károlyi nicht als souveränes Oberhaupt der Regierung sondern nur als Chef einer effektiven Behörde anerkannt.

Nach solchen Antezedenzien kam die französische Militärmission unter der Leitung Oberstleutnan Vix gegen Ende November in Budapest an. Die amtliche Motivierung war: die Durchführung des Vertrages vom 13. November zu kontrollieren, und die Bedürfnisse der französischen Besatzungsarmee von Südungarn zu sichern. Der Autor untersucht die Beziehungen der Mission und der ungarischen Regierung in drei Abschnitten. Den ersten Abschnitt (Ende November — Anfang Dezember) charakterisiert die loyale ententefreundliche Aussenpolitik von Károlyi, der den Wünschen Vix Genüge leistete.

In der Zeit der Kabinettkrise (Mitte Dezember 1918, bis Mitte Januar 1919) verschlechterte sich das anfangs gute Verhältnis. Vix setzte im Auftrage der Sieger immer neue und schwerere Anforderungen an die Károlyi-Regierung, und so vertiefte er noch besser die wegen der innenpolitischen Schwierigkeiten ausgebrochene Krise.

Der 3. Abschnitt der Tätigkeit der Vix-Mission, beschränkt sich auf die Zeit von der zweiten Hälfte Januars bis zum 20. März 1919. Charakteristisch ist für diesen Abschnitt: die Entente, die schon während des Krieges in geheimen Verträgen die Nationalitätengebiete Ungarns an die tschechische, rumänische und jugoslawische Bourgeoisie versprochen hatte, trachtete diese Grenzen noch vor

dem endgültigen Beschluss der Pariser Friedenkonferenz zu sichern. Sie gab Anweisungen an Vix, von der ungarischen Regierung die Räumung weiterer Gebiete zu verlangen. Diese Aktion von Vix vom 20. März setzte der Politik der Ententemächte gegen Ungarn die Krone auf. Vix übergab an diesem Tag die Note der Friedenskonferenz vom 26. Februar an Károlyi, die eine neutrale Zone zwischen Ungarn und Rumänien anordnete, um die häufigen Konflikte beider Staaten zu vermeiden. Die Zone sollte unter französische Besetzung kommen. Die neutrale Zone hätte auch solche ungarische Städte enthalten wie Debrecen und Szeged. Diese Anforderung besiegelte das Schicksal, der schon innerlich geschwächten bürgerlichen Regierung, und die ungarische Arbeiterklasse kam zur Macht.

Die Abhandlung, die sich auf bisher unbekannte archivarische Quellen stützt, beweist, dass sich in den französischen amtlichen. Kreisen, gegenüben der ungarischen Regierung zwei Standpunkte entwickelten. Die Kommandanten der Balkanarmee: Franchet d'Esperey, de Lobit, aber auch selbst Vix waren neben Károlyi, da sie in ihm ein Wehr gegen die Krafte des Kommunismus sahen. Clemenceau war gegen ihn, und wollte sich in die ungarischen Innenangelegenheiten nicht einmischen. Clemencau's Standpunk gewann die Oberhand.